

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 28 Sayı: 55 (Year: 28 Issue: 55)

Mart 2025 - Eylül 2025 (March 2025 - September 2025)

E-ISSN: 2149-9098

2025, 28(1): 7-50

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.1626342

****Araştırma Makalesi****

Mültecilik Fenomenolojisi İçin Temel Bir Güzergâh*

Ahmet EKER**

Öz

Bu çalışmanın amacı, fenomenoloji düşüncesinin mekân ve insan varoluşu anlayışından hareketle bir “mültecilik fenomenolojisi” için kuramsal çerçeve oluşturmaktır. Bu nedenle makalenin merkezi odağı “mültecilik fenomenolojisi” tasarımı olmaktadır. Fenomenoloji düşüncesinde insan varlığı için temel anlamlandırma örüntüsü her zaman el-altında ve aşına olan bir yaşam dünyasında bulunmakla ilgilidir. Mültecilik tecrübesinde ise anlamlandırma, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil aynı zamanda kişinin alışkın olduğu yaşam dünyasının sarsılmasına içkindir. Her an el-altında olan bir yaşam dünyası sarsıldığında, bireylerin algıladığı ilişkiler ve mekânsal örüntülerde de krizler ve kopuşlar yaşanır. Makalede, bu krizin teorik dokusunu anlamak için fenomenolojik hermeneutik yöntem benimsenmiştir. Bu yöntem, insanın mekân-zamansal bulunuşunu, bedensel deneyimlerini ve öznelerarası ilişkilerini merkeze alarak, mültecilik deneyimini kuramsal bir çerçevede ele alma olanağına sahiptir. Dolayısıyla fenomenolojik yaklaşımın öznelerarası ilişkilere ve bedeninin dünyadaki varlığına yaptığı vurgu, mülteciliğin bireysel ve toplumsal yönlerini bir arada değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Araştırmada, fenomenolojinin temel kavramları olan mekân, beden, yönelimsellik ve öznelerarası ilişkiler çerçevesinde mültecilik tecrübesinin fenomenolojik düşünceyle iç içe geçme olanağı irdelenmiştir. Bu bağlamda, Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty ve Martin Heidegger’in mekân ve insan varoluşu hakkındaki görüşleri kuramsal dayanağı oluşturmaktadır. Bu kuramsal yaklaşımlar doğrultusunda makalede, yerinden edilme ve mülteciliğin fenomenolojik bir güzergâhını aşikâr hale getirmek hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Mültecilik fenomenolojisi, yerinden edilme fenomenolojisi, göç, dil ve yaşam dünyası, öznelerarasılık

* Geliş tarihi: 24.01.2025. Kabul tarihi: 27.03.2025

** Bağımsız Araştırmacı

Orcid No: 0000-0002-0097-2972, ahmet.eeker@gmail.com

****Research Article*******A Fundamental Path For The Phenomenology Of
Refugeeness******Ahmet EKER******Abstract**

The aim of this study is to create a theoretical framework for a “phenomenology of refugeeness” based on phenomenological thought's understanding of space and human existence. Therefore, the design of a “phenomenology of refugeeism” is the primary focus of this article. In phenomenological thought, the basic pattern of giving meaning to human existence is always related to being in a ready-to-hand and familiar life-world. In the refugee experience, subjective understandings are not only related to a physical displacement, but are also inherent in the destabilization of a life-world to which one is familiar. When an ready-at-hand lifeworld is shaken, there are crises and ruptures in the relations and spatial patterns perceived by individuals. This article follows a phenomenological hermeneutic method to understand the theoretical framework of this crisis. This method has the possibility to address the refugee experience in a theoretical framework by focusing on the spatio-temporal presence of human beings, their bodily experiences and intersubjective relations. Thus, the emphasis of the phenomenological approach on intersubjective relations and the presence of the embodied life experience in the world provides the potential to evaluate the individual and social aspects of refugeeness as a coexisting phenomenon. In this research, the possibility of intertwining the refugee experience with phenomenological thought within the framework of the main concepts of phenomenology such as space, body, intentionality and intersubjectivity is examined. In this context, Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty and Martin Heidegger's theoretical approaches regarding space and human existence constitute the theoretical foundation. In line with these theoretical approaches, the article intends to clarify a phenomenological route of displacement and refugeeness.

Keywords: Phenomenology of refugeeness, phenomenology of displacement, migration, language and life-world, intersubjectivity

* Received: 24.01.2025. Accepted: 27.03.2025

** Independent Researcher

Orcid No: 0000-0002-0097-2972, ahmet.eeker@gmail.com

Mültecilik Fenomenolojisi İçin Temel Bir Güzergâh¹

Giriş

Çağdaş dünya için artık *yerinden olma/edilme* tecrübesi insani deneyimlerin merkezindedir. Gittikçe genel bir insanlık deneyimine dönüşen yerinden edilme tecrübesi göç benzeri bir insan hareketliliğinden daha spesifik anlamları barındırmaktadır. Genel göç kavramsallaştırmalarında temel olarak göç edilen ülke, varılan/gidilen ülke açısından incelenen göç tecrübesi, burada öznel tecrübeler çerçevesinde önem teşkil etmektedir. Yerinden edilenlerin algı ve anlamlandırma örüntüsünü merkeze alan bu çalışmanın perspektifi açısından hem terk edilmek zorunda olunan mekânların hem de varılan yerlerin (*destination*) katı mekânsal sabitlikler olmadıkları, insan varoluşunun dünyada-varlık olarak yaşam dünyası inşasında algılanan, anlamlandırılan sürekli oluşmakta olan bir mekânsal çerçeveye işaret ettiği akılda tutulması gereken bir unsurdur. Buradaki teorik çerçeveleme, insan deneyimine içkin benlik algısı, bellek, hatırlama, tanıklık, geçmiş-gelecek-şimdiki zaman ile sınır deneyimi, yolculuk, kamp yaşamı, dil ve travma deneyimleri, görülme isteği, yabancılık ile ötekilik algısı ve yeni bir yurttaşlık anlamlandırması gibi bütüncül boyutlarıyla mülteciliği anlama çabasının fenomenolojik bir yorumlama çerçevesinden ele alma imkânına işaret etmektedir. Mültecilik ile yerinden edilme meseleleri, göç olgusu içinde değerlendirildiğinden göç olgusuna ilişkin farklı tanım, kuram ve tipolojilere değinmek gerekir. Aşağıda açıklanmaya çalışılan göç yaklaşımları bu araştırmanın kuramsal ve metodolojik çerçevelerinin belirginleşmesine yardımcı olabilecek eksenleri barındırmakla birlikte çalışmada belirtilmeyen/dışarıda bırakılan oldukça yoğun akademik bir külliyyatın bulunduğunu akılda tutmakta fayda vardır.² Mültecilik ve yerinden edilme meseleleri üzerine çeşitli tanım, yaklaşım ile tipolojileri açıklamak temel bir başlangıç noktasıdır.

¹ Bu makale *Mülteciliğe Fenomenolojik Bir Bakış: Yerinden Olma/Edilme Üzerine Bir İnceleme* başlıklı 2022 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda yapmış olduğum doktora tezinden üretilmiştir.

² Ayrıntılı bir analiz ve göç desenleri için bkz. J. Bijak, *Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, And Methods*, Central European Forum For Migration Research (CEFMR), Working Paper, 4/2006, Warsaw, p.5; E. Dickinson, *Globalization and Migration: A World in Motion*, Rowman & Littlefield, London, 2016, p.13; A. Orhan; S. Yılmaz Genç, *Göç Teorilerine Kısa Bir Bakış, Gerçekler ve Efsaneler* Konferans Sunumu, içinde *Göç, Mültecilik ve İnsanlık*, Uluslararası Akademik Tebligler Kitabı 1. Cilt, Kocaeli Kartepe Zirvesi, 26-28 Ekim 2018 <https://www.researchgate.net/publication/334811528> Erişim 11/01/2022

Literatür açısından fenomenolojik perspektif hem genel bir metodolojik tasarım olarak uygulanabilecek potansiyele sahiptir. Hem de betimleyici ya da tanımlayıcı, açıklayıcı ya da yorumlayıcı ve geleneksel olmak üzere daha spesifik fenomenolojik tasarımları bulunmaktadır (bkz. Finlay, 2014; Larsen ve Adu, 2021; Laverty, 2003, Dowling, 2007; Miller vd. 2018; Smith, Flower, Larkin 2009; Smith, 2010, 2016; Smythe, et al., 2008; van Manen, 2016a, 2016b). Fakat bu perspektiften hareketle göç örüntü ve ölçeklerini zaman, mekân ve deneyim arasındaki bağlantıları odağına alarak çeşitli ölçeklerde ve çeşitli yönleriyle inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Çoğunlukla metodolojik tasarıma odaklanan fenomenoloji perspektifli çalışmalar³ teorik ve felsefi hattı ihmal etme eğilimi taşır. Bu çalışma ise göç, yerinden edilme ve mültecilik gibi bir tecrübe ile fenomenoloji arasında temel bir teorik güzergahı işaretlemeye odaklandığı için fenomenolojik yaklaşımın çeşitli kavramlarını dikkate alarak inceleme gerçekleştiren araştırmaların da içinde yer aldığı daha genel kuramsal örüntüye odaklanmaktadır. Bu açıdan fenomenolojik incelemeyi tanımlayıcı, açıklayıcı veya betimleyici ya da yorumlayıcı gibi yöntemler altında incelemek yerine fenomenolojik yöntemlerin altında işleyen teoriyi daha net bir şekilde anlamaya odaklanmaktadır. Transandantal ve yorumlayıcı fenomenoloji gibi inceleme yelpazelerinin arasında önemli ilişkiler olduğunu kavrayan, dolayısıyla metodolojik dayanakları ve temel ilkeleri açısından çoğu fenomenoloji incelemesinde ortak olan ve aynı zamanda çeşitli çalışma alanlarına içkin bir hareket paradigması söz konusudur (Rapport ve Wainwright, 2006).

İlk olarak önemli bir makale ve paylaşılan yakınlık olarak Neil Vallelly'nin (2018), *"The Place was not a Place": A Critical Phenomenology of Forced Displacement*

³ Bu alanda temel ve geniş bir tartışma için aşağıdaki çalışmalar önemlidir: Van Manen, Max. (2017). "But is it Phenomenology?", *Qualitative Health Research*, 27(6), pp.775-779; Zahavi, Dan. (2019b), "Getting it Quite Wrong: Van Manen and Smith on Phenomenology." *Qualitative Health Research* 29.6, pp. 900-907;

Smith, Jonathan A. (2018), "'Yes it is Phenomenological': A Reply to Max Van Manen's Critique of Interpretative Phenomenological Analysis." *Qualitative Health Research* 28.12, pp. 1955-1958;

Halling, Steen. (2021), "Phenomenology as Fidelity to Phenomena: Moving beyond the Van Manen, Smith, and Zahavi Debate." *The Humanistic Psychologist*, 49(2), pp. 342-353;

Giorgi, Amedeo. (2011), "IPA and Science: A Response to Jonathan Smith", *Journal of Phenomenological Psychology*, 42 (2), 195-216. <https://doi.org/10.1163/156916211X599762>

Smith, Jonathan A. (2010b), "Interpretative Phenomenological Analysis: A Reply to Amedeo Giorgi." *Existential Analysis*, vol. 21, no. 2, July 2010, pp. 186-193.

Ayrıca fenomenoloji kavramının Husserl'in ifade ettiğinden daha geniş olduğuna ilişkin bir iddiayı taşıyan Heat Williams'ın (2021), *The Meaning of 'Phenomenology': Qualitative and Philosophical Phenomenological Research Methods* isimli çalışma da dikkate değerdir.

çalışması alanyazını açısından ufuk açıcı olmaktadır. Nitekim Vallely'nin temel soruları ile bu makalede kesişen önemli sorular bulunmaktadır: Mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin yaşayan bedenleri/bedenlenmiş bilincini nasıl geri kazanacağız? Onları kendilerine nasıl geri döndürebiliriz? Ve fenomenoloji bu çabada nasıl faydalı olabilir? Eleştirel fenomenolojik perspektiften yer kavramını yeniden düşünmek gerektiğini öneren yazar, yerinden edilmeyi sıradan bir yer kaybına indirgemenin kaybın yer ile ontolojik ilişkisini ıskaladığını tespit eder. Yerinden edilmeyi çağdaş fenomenolojik yer kavramları içinde konumlandırarak; yerinden edilmeyi bedenleşmiş bir olgu olarak yeniden incelemek için yerin ontolojik temellerinin yerinden edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin ikircikli ontolojik ve insani statülerinin dokusu, bedenselliklerini kendi öyküsünden kopararak, onları sadece bir yerde var olmaya fizikselliğe- indirgenmektedir. Yazar açısından bu indirgeme, mekânın anlamlı bir şekilde tecrübe edilmesini engellemekte aynı zamanda onları hiç bitmeyen bir şimdiki zamanda yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Bu ekseni genişletmek için ise yazar, Maurice Merleau-Ponty'nin çalışmalarını temel alarak bu sonsuz gibi görünen şimdinin, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin fiziksel ve duygusal olarak parçalanmasına katkıda bulunduğunu ve bunun da daha sonra anlamsızlığa ve gereksizliğe doğru bir kaymayı hızlandırdığını öne sürer. Dolayısıyla Vallely'nin temel sorunsallaştırma biçimi ile bu makale benzer bir kavrayışa sahiptir. Fakat yazar Hannah Arendt ile Michel Agier'in görüşleriyle perspektifini genişletmesiyle farklılık göstermektedir.

Başka bir makale “varoluşsal göç” kavramını ileri süren Gregory Madison'un doktora çalışmasıdır (2005). Yazar, fenomenolojik metodolojiyi kullanarak yeni bir göç kategorisini ileri sürmektedir. Bu tez çalışmasında yazar ekonomik göç, gezgin olmak, sürgün veya zorunlu göç çeşitlerinin aksine, “varoluşsal göç” kategorisini, gönüllü göç süreci çerçevesinde belirginleştirmeyi amaçlamaktadır. Gönüllü göç sürecini keşfetmek ve kişinin “evinden” göç etmesinde yeterince kabul görmeyen varoluşsal güdülerin önemini ortaya koymayı hedefleyen yazar; evde olma, yabancı olma, aidiyet ve evsizlik gibi kabul görmüş tanımların ontik ve ontolojik anlamlarını karşılaştırarak sorunsallaştırması önemlidir. Fakat fenomenolojik analizi kullanarak pratik deneyimleri merkezine alan inceleme, odağına gönüllü göç örüntüsünü alması nedeniyle bu makaleden farklılık göstermektedir. Nitekim bu soruşturma istek,

yönelim gibi unsurlar ve zorla yer değiştirmeye içkin deneyim örüntülerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla kavram setleri benzer olmasına rağmen göç örüntüsü içindeki iki karşıt deneyime odaklanması nedeniyle farklılık teşkil etmektedir.⁴

Gökçe Soy tarafından yapılan inceleme ise (2022) zorunlu göçmenlerle ilgili mevcut literatürün ağırlıklı olarak travma ve ruh sağlığı sorunlarına odaklandığını ileri sürerek fenomenolojik yöntemi kullanarak yerinden edilmiş insanların bireysel olarak değişen deneyimlerini kabul eden terapötik uygulama yaklaşımlarına gereksinime vurgu yapması bakımından bu çalışmadan ayrılmaktadır. Soy, yorumlayıcı fenomenolojik metodunu Türkiye'de yaşayan Suriyeli savaş göçmenlerinin “evde olma” ve “evsizlik” ile ilgili deneyimlerini araştırmak için kullanmaktadır. Zorla göç ettirilenlerin tecrübelerinde beliren kayıp deneyimi, kriz ve evin yitimi gibi unsurların onların varoluşlarında ortaya çıkan bir “çatlağın” belirginleştirildiğini ortaya koyması açısından bu çalışma önem teşkil etmektedir. Bu perspektiften hareketle yazar, bir zamanlar alışkın oldukları evlerini kaybetmelerinden ve gündelikliğin aşına alanından koparılmanın bir kriz yarattığını ileri sürmektedir. Bu durum yazar açısından yerinden edilenin daha otantik bir varoluş yolunu açtığı tespitine yol açar. Bu incelemede, ev kaybı çerçevesinde gerçekleşen sarsıntının yerinden edilen açısından derin bir 'açıklanamaz boşluk' hissine içkin bir ontolojik tecrübeye denk geldiğini belirtmesi önemlidir. Dolayısıyla çalışma, çeşitli psikolojik şikâyet ve mücadelelerin patolojik olmaktan ziyade varoluşsal kayıpla bağlantılı olduğunu, bunun da dünyada olma ve birlikte olmanın alışılmış yollarını değiştirdiği saptaması açısından dikkate değerdir.

Nicholas J. Lee'nin (2022), *Phenomenological Lifeworld Research: A Proposed Phenomenological Research Methodology: With An Application to the Lifeworld of New Migrants* isimli doktora çalışmasında "yeni göçmenlerin yaşam dünyası" incelemesi olarak ele aldığı yaklaşım da önemlidir. Bu incelemede yazar, fenomenolojik yaşam dünyası araştırma metodolojisinin potansiyelini, Avustralya'ya yeni gelen Rus göçmenlerin yaşam dünyasının araştırılması bağlamında belirginleştirmeye çalışır. İnceleme, temel olarak Max van Manen'in hermeneutik yönteminden hareketle fenomenolojik bir yaşam dünyası araştırma metodolojisi geliştirmek ve bunu “yeni” göçmenlerin yaşam dünyasına uygulamak olarak

⁴ Benzer bir çalışma perspektifi için Anil Kosar ve Desa Markovic'in (2016) “*Home, Home, Bittersweet Home*” an Exploration of the Experience of Voluntary Migration ile Carol N. Lindner'in (2013), *Are We There Yet? Understandings of Home Among Compulsive Migrants* çalışmasına bakılabilir.

şekillenmektedir. Yazar “yeni” göçmen olarak adlandırdığı Rus göçmenlerin yaşam dünyası tecrübelerine “yeni” kategorisi altında yaklaşır ve bunu genel olarak van Manen’in kavrayışı ile çerçevelenen bir perspektifle gerçekleştirir. Burada temel eğilim yazarın zorunlu göç veya yerinden edilme ile diğer göç örüntülerini dikkate almaksızın “yeni” bir “yaşam dünyası inceleme” metodolojisine odaklanmış olmasıdır. Lee’nin göç ve fenomenoloji alanı arasında temel bir ayrımı örtük olarak varsayması temel bir güzergâh olarak bu makalenin bir mültecilik fenomenolojisi yaklaşımından ayrılmaktadır. Dolayısıyla bir mültecilik fenomenolojisi güzergahına işaret etmek maksadıyla mülteciliği, yerinden edilmeyi, zorunlu göçü, yersiz-yurtsuzluk ve sürgünü bir yanda fenomenolojik düşünceyi diğer yanda konumlandıran bir perspektiften ayrılmaktayım.

Melanie Griffiths’in *The Changing Politics of Time in the UK’s Immigration System* çalışmasında göçmenlerin tecrübelerine dair çoğunlukla mekân vurgusunun öne çıkarıldığı vurgulanmış ve zaman konusunun ihmal edildiği üzerinde durulmuştur. Burada önemli olan çoklu zaman tasavvurları içinde *Birleşik Krallık* ölçeğindeki göçmenleri dikkate alan bir fenomenolojik zamanın da çalışmaya dahil edilmiş olmasıdır. İnceleme, göç çalışmaları ile göçmen zamansallıkları açısından insan hareketliliği ve zaman-mekân arasındaki ilişkiye dair önemli bir araştırmadır. Ancak çalışmanın temel perspektifi ile yöntemi fenomenoloji olmamaktadır. Farklı ampirik göç hikâyelerinin analiziyle hem zamanı hem de mekânı ön plana çıkararak insanların nasıl hareket ettiğine dair anlayışı genişleten bu çalışma, fenomenolojik zaman fikrine vurgu yapması açısından önem teşkil etmektedir. Bir başka çalışma yine Griffiths tarafından yapılan *Out of Time: The Temporal Uncertainties of Refused Asylum Seekers and Immigration Detainees* çalışmasıdır. Bu inceleme fenomenolojik yöntemi benimsememesine rağmen mülteci zamansallıkları ile *Birleşik Krallık*’ta reddedilen sığınmacılar ve göçmenlikten alıkonulan kişilerle yapılan etnografik araştırmalardan yola çıkar. İnceleme, mekân yerine ihmal edildiği iddia edilen göçmen zamansallıklarının değerlendirilmesine odaklanarak; hareketlilik ve sınır dışı edilebilirlik tecrübesine/örüntüsüne odaklanmaktadır. Bu araştırmanın önemli yanı sınır dışı edilebilir göçmenlerin, ikili bir zaman ile geleceğe ve şimdiye ilişkin bir belirsizlik yaşamasının yarattığı istikrarsızlık ve güvencesizlikten muzdarip olduklarını belirginleştirmesidir. Makale, dört deneyimsel zamansallık olmak üzere sabit, askıya alınmış, hareketli ve kopmuş zaman arasında ayırım yapmakta ve zamanın yeniden

sahiplenilmesinin kişilerin psikolojilerine etkilerini incelemektedir. Benzer biçimde Saulo Cwerner'in göç araştırmacılarının zamanı daha fazla incelemesi çağrısında bulunduğu *The Times of Migration* incelemesi Londra'daki Brezilyalılarla yapılan ampirik araştırmaya dayanmaktadır. Makale, göçün zamansal yönlerinin analizi için onun yabancı, heteronom, asenkron, anımsanan, karmaşık, sınırlanmış (liminal), diasporik ve nomadik zaman gibi kavramlarla anlaşılması gerektiğini merkezine almaktadır. Zamansallığa yapılan bu vurgu yerinden edilen, mülteci, sürgün gibi kategorilere hapsedilen kişilerin farklı zamansallıklara sahip olduğunu; bir geçmiş ile şimdi ve bir beklenti ufku olarak gelecek perspektifinde toplumsal ve kültürel olan farklı zamansallık biçimlerine sahip olduklarını işaret etmesi açısından önemlidir. Mülteci zamansallıklarını araştıran bu incelemelerden farklı olarak yerinden edilenlerin mekânsal tecrübelerini ayırdıkları ülke ile geldikleri ülke arasında iki statik mekâna/konuma sıkıştıran incelemelere karşı mülteci, göçmen, yerinden edilenleri arada-kalanlar olarak (in-between) inceleyen çalışmalar da önem teşkil etmektedir. Zorla göç ettirilenlerin veya mültecilerin yolculuklarında geçtikleri mekânları *arada-olma* kavramını merkeze alarak inceleyen Crawley ve Jones'un *Beyond Here and There: (Re)conceptualising Migrant Journeys and the 'in-between'* incelemesi hareketliliğe konu olan mekânların yalnızca fiziksel hareketin kendisine indirgenmesini eleştirmektedir. Bu makalede göçe konu olan mekânların, fiziksel yolculuklar için sadece bir arka fon olmaktan daha fazlası olarak yeniden konumlandırılmasının önemi vurgulanmaktadır. Dolayısıyla makale, yerinden edilen göçe zorlanan, mülteci, yersiz yurtsuz veya sığınmacıların hareketliliği ile zamansallıklarının farklı ritim ve örüntülere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Çoğunlukla doğrusal bir hareketliliğin konusu olarak değerlendirilen göçmen, mülteci, yerinden edilenlerin hareketliliği uğradıkları mekânlarda fiziksel olarak bulunmaya indirgenir. Oysa onlar, kendi zamansallıkları olan ve mekân ile yerleri farklı kavrayan kişilerdir.

Diğer bir inceleme ise bekleyiş ve zaman temalarını odağına alarak Norveçli “düzensiz” göçmenlerin deneyimlerini inceleyen Bendixsen ve Eriksen'in *Time and the Other: Waiting and Hope among Irregular Migrants* çalışmasıdır. Yazarlar, beklemek ve düzensiz göçmen olmak arasında yasal ikamet olmayan göçmenlerin vatandaşlık veya ikamet izni gerektiren haklardan mahrum bırakılmasının belirsizlik ve öngörülemezlik teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Statülerine ilişkin öngörülemezlik ve

belirsizlik göçmenin psikolojik yönelimini askıya alır, onu paranteze alınmış duygusuna (epoke) sevk eder. Askıya alınma ve paranteze alınmışlık deneyimi göçmenlerde, kendi zamanlarını yapılandırma ve çalışma rejiminin önceden yapılandırılmış zamansallığına katılma hakkından mahrum bırakılma algısını açığa çıkarır. Makale, göçmen algısı ve tecrübesine ilişkin askıya alma veya paranteze alma gibi fenomenolojinin temel kavramlarını dikkate alması açısından önemlidir. Fakat çoğunlukla bu kavramlara psikolojik bir unsur çerçevesinde yaklaşılarak bir tür anomali ya da bireysel bir problem gibi yaklaşılmaktadır. Dolayısıyla varoluşun temel yönü olarak fenomenolojik bir kavrayış insanı sadece bireysel psikolojik varlığa indirgememektedir. Başka bir çalışma ise göçmenliği odağına alarak hareketliliğin kronopolitiğini açıklama girişimi olan Tsagarousianou'nun *Time and Mobility/Immobility: The Chronopolitics of Mobility and the Temporalities of Suffering and Hope in Situations of Encampment* makalesi olmaktadır. Makale, hareketliliğin kronopolitikası ile göçmenlerin geçmişe dair anlatıları, şimdiki durumları ve geleceğe dair umutları arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Yunanistan'ın Midilli adasındaki *Moria* ve *Kara Tepe* kamplarında gözlem ve görüşmeler yapan yazar, "kaçak" göçmenlerin kamplarda bekleyerek geçirdikleri "zamanın", "modernite şebekesinden" "zamansal olarak askıya alınmış" doğrusal ve tekil bir göçmen üst anlatısını temsil ettiği varsayımına meydan okuma iddiası taşımaktadır. Dolayısıyla bu metnin önemi, tarihsel zaman kavramının yasadışı göçmenlerin geçmiş yaşamlarına, şimdiki tecrübelerine ve gelecek özlemlerine dair anlatılarını disipline edici bir göç kronopolitiğine meydan okuduğunu savunmasından ileri gelmektedir. Hareketliliğin/hareketsizliğin kronopolitikası ile yasadışı göçmenlerin deneyimleri ve zaman anlatıları arasındaki ilişkiyi dikkate alan yazarlar, mekân ve zaman üzerinden *askıya alma yoluyla* belirli hareketlilikleri yasadışı kılan mevcut AB göç rejimine karşı bir direniş olasılığını soruşturmaktadır. Bu çalışmanın diğer önemi, anaakım göç incelemeleri ile ulus-devlet ölçeğindeki göç rejimlerinin mülteci veya yerinden edilenlerin zaman-mekânsal bulunuşlarını askıya alma niteliğine vurgu yapmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla mülteci, yerinden edilen göçmenlerin parçalanmış zaman-mekânsallığını bütüncül olarak yeniden düşünme gerekliliğine işaret etmesi önemlidir. Bu açıdan mülteci zamansallığının parçalanmışlığını telafi edebilecek geçmiş-şimdi-gelecek arasında yeni bir kronopolitika geliştirmenin aciliyetine işaret etmektedir. Aynı zamanda göçmen öznelliklerin askıya alınmış ve durağan olarak anlaşılmasına

meydan okuyan çoklu zamansal yörüngeler ortaya koyma önerisi açısından da dikkate alınması gereklidir.

Sarah Willen'in *Toward a Critical Phenomenology of "Illegality": State Power, Criminalization, and Abjectivity among Undocumented Migrant Workers in Tel Aviv, Israel* çalışması fenomenolojik etnografi perspektifinden yapılmıştır. Yazar, belgesiz ulusötesi göç olgunda beliren göçmen "yasadışılığı"nı odağına alarak hukuk ve etnografinin konusu olan bu tecrübeyi "eleştirel fenomenolojik" yaklaşım uygulayarak yeniden değerlendirmeye çalışır. Yazarın fenomenolojik yaklaşıma ilişkin göç, yerinden edilme, mültecilik gibi tecrübeleri de kapsayan bir yaklaşım olarak üç boyutlu bir "yasadışılık" modelini önermesi önemlidir. Birincisi, bir hukuki statü biçimi olarak; ikincisi, sosyopolitik bir durum olarak; üçüncüsü, bir dünya-içinde-olma biçimi olarak göçmenlik tecrübeleri söz konusudur. Bu inceleme, hareketlilik rejiminde özellikle "illegal" göçmenlik tecrübesinin yalnızca hukuki ve politik bir tecrübe olmadığını, onun aynı zamanda bir dünya-içinde-varlık kategorisi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulaması özgün olmaktadır.

Mültecilik fenomenoloji açısından mekân ve insan varoluşu arasındaki ilişkiyi temel alarak kuramsal bir çerçeve sunan bu inceleme öncelikle, genel mültecilik çalışmalarının psikolojik, sosyolojik, politik ya da hukuki boyutlarını aşan bir mültecilik olgusunu belirginleştirmektedir. Bu açıdan yerinden edilme ve mülteciliği bireysel varoluşsal bir kırılma olarak daha genel bir insanlık tecrübesi olarak ele almakta ve fenomenolojik bir perspektifi benimsemektedir. Dolayısıyla yukarıdaki çalışmalardan ayrıştığı hat temel fenomenoloji düşünürlerinden Husserl, Merleau-Ponty ve Heidegger'in kavram örüntülerinde potansiyel olarak yer alan bir çerçeveye ilişkindir. Bu nedenle fenomenolojik bir analiz pek çok çalışmada yer almakla birlikte bir mültecilik fenomenolojinin imkânı hiçbirinde sorunsallaştırılmamıştır. Bu açıdan yerinden edilme ve mültecilik deneyiminin öznel ve içkin bir süreç olarak değerlendirilmesi ile yaşam dünyasının sürekliliği-süreksizliği ve öznelerarası bir dünya açısından mültecilik fenomenolojisi önerisi önemli bir eksikliği dolduracaktır.

Zorunlu Bir Çerçeveleme: Zorunlu Göç, Mültecilik ve Yerinden Edilme

Geniş bir tanım çeşitliliğine sahip göç kavramsallaştırması; bugün küresel devletler siyasetine, uluslararası ilişkilere, ulusal idari kurallara, ulusal ve uluslararası güvenlik

ve uluslararası örgütlerin hukuk çerçevelerine sıkışmış bir olgudur. Mültecilik kategorisi her ne kadar hukuki anlamda belirli bir ülkede, belirli bir yerde konaklama hakkı tanınmış olan birinin yasal pozisyonunu gösterse de öznel insani tecrübe açısından kişiye, ortaklaşa ve öngörülebilir bir gelecek beklentisi sağlamaz. Dolayısıyla fenomenolojik bir araştırmanın amacı, yaşanmış deneyimi kendi tikel ve toplumsallığı içinde kavramayı benimseyen bütüncül bir yaklaşımı ifade eder. Bu deneyim, aynı zamanda “uluslararası düzeyde, ‘göç’ [*migration*] için evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım bulunmadığı” gerçeğine de dikkat çekmektedir. (Black, 2021:1132). Bir yanıla kadim ve geniş toplumsal yelpazeleri farklı açılardan kuşatan bir deneyim, diğer yandan ise henüz uzlaşılmış bir tanım veya adlandırmadan mahrum olması dikkat çekicidir. Fakat temel olarak göç kavramı açısından çoğu kavrayışta bir yerden bir başka yere doğru belirgin bir hareketlilik olarak tanımlanmasında ortaklaşmalar söz konusudur. Dolayısıyla dünya üzerinde insanlar, bireysel ya da gruplar halinde; ürünler, dünyanın herhangi bir yerine; sermaye, bir yerden diğerine doğru bir yer değiştirme prensibine uygun bir örüntü içindedir. Fakat “sermaye, emek, mal, hizmet, bilgi ve kültür akışlarının -hepsi birbiriyle bağlantılı olsalar bile- farklı dinamikleri olduğundan, küresel olarak yer değiştirmelerinin farklı siyasi yönleri olmaktadır.” (Nyers, 2006: ix). İnsan hareketliliği olan bir yer değiştirme eylemi, ürünlerin ve diğer şeylerin hareketliliğinden farklılık gösterirken, göç edimi de kendi içinde farklılıklar barındırmaktadır. Bu nedenle yerinden edilen mülteci, sürgün veya göçe zorlananların deneyimi çoğunlukla bir yön taksiminin ve bir varış yerinin belirgin olduğu göç deneyiminden radikal olarak farklı bir hareketliliği ifade etmektedir.

Genel itibarıyla uluslararası anlaşmalar açısından devletlerarası bir mutabakat çerçevesine sıkıştırılan mülteci; yerinden edilen/göçe zorlanan figürüne ilişkin kavramlar; baskı, şiddet, savaş ve zulüm gibi problemlerden kurtulmak için yurtlarını veya yaşadıkları yerleri terk eden kişileri açıklamak için kullanılmaktadır. Her ne kadar hayatta kalmanın garanti altına alınmasına dair ortak ya da uluslararası bir mutabakat olsa da inşa olarak yerinden edilme veya mültecilik deneyiminin kendisi bu tür devletlerarası metinlerde silikleşmektedir. Bu anlaşmaların tarafı devletler olmaktadır. Bu açıdan mültecilik kavramsallaştırmasının çoğunlukla dünya savaşları sonrası beliren devletlerarası bir çerçeveye sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra göçmenliğe getirilen kısıtlamalar, zulümden kaçanlar için mülteci kategorisinin oluşturulmasına yol açmadan önce, insanların neden ayrıldığına çok az dikkat edildi. Araştırmalar daha çok yeni ülkedeki hayata ve göçmenlerin, kendilerini pek çok yabancı (*alien*) akını karşısında tehdit altında hissedene, ev sahiplerinin (*host*) egemen olduğu toplumlara entegre etme yollarına odaklandı (Colson, 2003: 4).

Bir yönüyle egemen ulus-devlet sisteminin kurumsallaşması, diğer yönüyle ulus-aşırı siyasetin önem kazanması bu dönemin önemli temalarını oluşturmaktadır. Nitekim bir ulus-devlet, belirli bir mekân içinde egemenlik ilişkilerini çoğunlukla bir sınır tahkim etme ile içerisi ve dışarıda kalanların kim olacağını belirleme anlamına gelen çeşitli disiplinler yönetim aygıtlarını kullanmada tanımını bulur. Bu yüzden bölgesel (bir sınır içinde göç) ile uluslararası göç için taksim edilmiş kurallar bir egemenlik paylaşım çerçevesini yansıtmaktadır. “Aslında, bölgesel ve uluslararası göç arasındaki ayrım, modern dünyanın bir dizi ulus-devlete bölünmesini yansıtır ve dolayısıyla uluslararası göç olarak tartıştığımız konu, bölgesel göç tartışmalarında gündeme gelen birçok konuyu içermektedir.” (Clark, 1986 [2020]: 51). Diğerleri ise mültecilik ya da sığınmacılık, farklı bir ülkeye geçmeye, ulaşmaya, varmaya işaret eden bir sınır aşımı durumunda ortaya çıkan temel bir statü⁵ olarak değerlendirilir ve *Cenevre Sözleşmesi*'ndeki mülteci “tanımı söylemsel olarak, korku duygusuyla yakın ilişki içinde olan bir insan varlığını açıklamaktadır.” (Nyers, 2006: xvi). Mültecilere ilişkin bu ilk yasal çerçevenin iki dünya savaşından kısa bir süre sonra belirginleşmesi, mültecilik olgusu ile çağdaş tanımları arasındaki boşlukların henüz yeni bir tema olduğuna işaret etmektedir. Nitekim bir mültecilik tarihi kavramın yeni olmasıyla deneyimin köklü olması arasındaki gerilimde sıkışmaktadır.

Tarihçiler, çağdaş mülteci olgusunun ortaya çıkış tarihini ve haritasını çıkararak; mevcut çağla ilgili ayırt edici unsurun ne olduğunu da belirlemeyi amaçlayan süreklilik ve değişim faktörlerini vurgulamaya çalıştılar. Özünde, tarihçiler insanların zorunlu hareketinin uzun bir geçmişi olduğunu kabul ederler, ancak birçoğu mültecileri belirgin bir biçimde dünya savaşlarıyla ortaya çıkan modern bir fenomen olarak görmüştür (Elie, 2014: 26).

⁵ Sığınmacılar ve mülteciler arasında uluslararası hukuk açısından statü farkı olduğu kabul edilir. Bulunduğu ülkeyi baskı veya zor gibi çeşitli nedenlerle terk etmek zorunda kalıp; başka bir ülkede durumu yasalarca tanınmış kişiye *mülteci*; korunması hukuki bir güvence altında olmaya kişilere ise *sığınmacı* statüsü tanınmaktadır. Yasal güvence olarak mültecilerin durumu sığınmacıların durumundan bir kat daha üstte olmaktadır. Bkz. Castels ve Miller, 2008: 146.

Bir yandan mültecilik tecrübesinin uzun bir geçmişi olduğu vurgulanmaktayken diğer yandan XX. yüzyıl dünya savaşlarıyla bağlantılı bir fenomen olarak ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu eksenden yaklaşıldığında mülteciliğin, küresel siyasal yapılar ve uluslararası hukuk çerçevesinde kurumsallaşmış bir (koruma) rejimini ifade ettiği belirir. Mültecilik meselesi, *Cenevre Konferansı* ile bir çerçeve kazanmıştır. *Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Tarihli Sözleşme*'de (28 Temmuz 1951'de kabul edildi, 22 Nisan 1954'te yürürlüğe girdi (Sironi ve Bauloz vd., 2019: 27)) kimlerin hangi durumlarda mülteci sayılması gerektiğine ilişkin şartlar saptanırken, mülteci olarak tanınan bireylerin bu statüyü kaybetme kistasları da net biçimde belirlenmektedir. Bu kavramsallaştırmalar, bugün sadece uluslararası ilişkilerin her bir alanında değil, gündelik hayatın çoğu deneyim noktasında da toplumbilimlerinin her disiplini için temel bir unsurdur. Bugün mülteciler, yerinden edilmiş insanlar her yerdeler.⁶ Dolayısıyla onların tecrübeleri her bir egemenlik taksimine içkindir ama diğer yanıla sınırları ihlal edenler olarak egemenlik alanı içinde bir aşındırma potansiyeline de sahipler. Bugün dünya genelinde ortalama 26 milyondan fazla kayıt altına alınmış mülteci; 83 milyondan fazla yerinden edilmiş insan ve 34 milyondan fazla insan üçüncü bir ülkeye yerleştirilmiştir; aynı zamanda 2014 ve 2020 arasındaki dönemi kapsayan evrede çoğunluğunu mültecilerin oluşturduğu 40 binden fazla insan göç sırasında ölmüştür (Black, 2021: 22-23; 38-39).

Yerinden edilmiş kişi (*displaced person or groups*); özellikle silahlı çatışmalar, genel şiddet olayları, insan hakları ihlalleri veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için uluslararası bir sınırın ötesine veya bir devlet sınırı içinde evlerini ya da alışkın olduğu yerleri/ meskenleri terk etmek veya oradan kaçmak zorunda olan kişi ve grupları ifade eder (Sironi; Bauloz vd., 2019: 55). Bu yüzden de yerinden edilmiş, göçe zorlanmış mülteciler ile sürgünler; yönetilmesi gereken bir nüfus birimi olarak, idari ve güvenlik hadiseleri çerçevesine sıkıştırılmaktadır. Bu yönüyle hem ulusal bir devlet sınırı içinde hem de uluslararası ya da sınır aşırı yer değiştirmek zorunda kalan insanların durumunu ifade eden yerinden edilme (*displacement*) -örneğin Suriyeli gruplar gibi- "mülteci"lerin durumunu karşılayan bir çerçeveyi oluşturmaktadır.

⁶ İyi bir analiz ve benzer bir tespit için bkz. Douglas Massey, 2019: 12

Mülteciler, devletler veya yasal çerçevelerce belirlenmiş “insan” (*human*) kavramıyla yakın ama sorunlu bir ilişki içindedir. Nitekim mülteciler hakkında konuşmak bir yandan “insan” (*human*) kavramı üzerine çok sayıda söylemin içine girmek demektir: Onların acısı insani endişe nedenidir, önemli insan hakları sorunlarını gündeme getirir ve insani güvensizlik için bir ölçüm birimidirler. Kuşkusuz, *1951 BM Mülteci Sözleşmesi*, mültecileri uyruklarına veya menşe ülkelerine göre sınıflandıran önceki rejimlerin yerini aldığı için genellikle övülür ve bunun yerine mültecileri belirli devredilemez haklara sahip “insanlar” olarak tanımlar. Buradaki düzenleyici ilke, mülteci adının uyruğu değil, “insanlık”tır (*humanity*) (Nyers, 2006: xvi). Bu ise modern ulus-devlet sisteminin hukuki tanımlamalarının değişimine işaret eder. Ulusun ve devletin güvenliğinden insanların güvenliğine doğru bir dönüşümü referans alan çalışmalar sonucunda, güvenliğin referans nesnesini ulus devletten bireye doğru kaydıran, mülteci bireyin, insani (*human*) güvenliği kavramı ortaya çıkmıştır. Bu çerçeve; “mültecinin, güvenliğin referans nesnesi haline getirilmesine ve devlet merkezli güvenlik kavramlarının, bireysel mültecilerin ve diğer zorunlu göçmenlerin güvenliğini nasıl zayıflattığının eleştirel olarak incelenmesine izin vermektedir.” (Betts, 2014: 65). Dolayısıyla mültecilerin bir insan olma kategorisi içinde değerlendirilmesi gerektiği, insan hakları ve küresel politik aktörler tarafından kabul edilmiştir. Bu yüzden bir mültecinin insan olarak yaşam tecrübesinin de bireysel deneyiminin de önemi ortaya çıkmıştır. Nitekim bu nedenlerden dolayı bir mültecinin varlığına ilişkin politika; yasal tanımlar ve düzenlemeler kadar, “otantik” olarak mülteciliğin göstergesi olan belirli nitelik ve davranışlara (örneğin sessizlik, edilgenlik, mağduriyet) ilişkin kültürel beklentilere de dikkat çekmektedir (Nyers, 2006: xv). Görüleceği üzere bir yanda ulus-devletin hâkimiyet ilişkileri, diğer yandan yerinden edilmiş mültecilerin öznel deneyimleri arasında bir gerilim ortaya çıkmaktadır. Bu gerilim, toplumsal alanı belirli bir anlamlandırma çerçevesinden; dışarıdan gelen olarak yabancılara, ötekilere karşı tahkim etme söyleminin aktüel hale gelmesine işaret etmektedir;

Mülteci söylemi boyunca işleyen devlet mantığı aynı zamanda bir ele geçirme gücü olarak da anlaşılabilir: “mülteciliğin” sınıflandırma rejiminin özneleri, depolitize edilmiş bir insani alan içinde kafese kapatılır. Bu nedenle, kendi içkin dahil etme/dışlama ilişkiler mantığı içinde karşılaştığı her şeyi yakalamaya ve üst kodlamaya çalışan egemen bir güç ile geri kalanlar arasında temel bir gerilim vardır (Nyers, 2006: xiii).

Bu gerilim normal kabul edilen yurttaş ile anormal/patolojik kabul edilen yabancı, öteki, mülteci arasındaki yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Böylece, ulusal düzen/sınır taksiminin iç mekânındaki şeyler normal kabul edilirken, kökünden koparılmış veya yerinden edilmiş olmak anormal kategorisine sevk edilmektedir. Ev veya yurt olarak bir mekânı, egemenlik bölgesi biçiminde tahkim etme meselesine ilişkin bu yaklaşımlar, göçü bir anomali olarak görmekte ve dolayısıyla kökünden koparıma ile yerinden edilmeyi patolojikleştirmektedir (akt. Chatty, 2014: 81). Malkki, kendi başına mültecilere ve ek olarak, daha genel bir kategori olan yerinden edilmişler kategorisine odaklanan araştırmalarında bu olguyu, mültecilerin köklerinden sökûlmelerinin olağanüstü tarihsel ve politik nedenler yüzünden gerçekleşen ve her birinin kendi niteliksel durumlarında ve çıkmazlarda bulan inşaalar olarak düşünmek gerektiğini vurgular. Onlara, mağdur/kurbanlar olarak sadece ihtiyaçları aracılığıyla fark edilen kişiler gibi yönelmek, mülteciyi insanlıktan çıkarmaktadır (*dehumanize*) ve onları tarihsizleştirmektedir (*dehistoricizes*) (akt. Colson, 2003: 2).

Mültecilik, durumu sürekli değişen bir konum olarak vatandaşın (*state*) statik konumu açısından ikincil olmaktadır. Mültecilik, bir statik durum ile diğer statik durum arasında git gel ilişkisi değil; aksine sürdürülebilir bir istikrarsızlık durumunun öznesi olarak mülteciden devletin yurttaşı olana -yani sabit, statik (*state* ile ilgili olanın) istikrarlı pozisyonuna- yönelik bir ilişkilene tarzıdır. Daha açık bir ifade ile “mülteci”nin yasal tanımlamaları, her zaman kısmi olmuştur ve devlet politikasına hizmet etmek üzere tasarlanmıştır; akademi de bu konuyu ele almakta başarısız kalmıştır (akt. Elie, 2014: 29). Bu ise mültecilerle yapılan çoğu çalışmanın hem bilimsel alan hem de sivil toplum alanı için gittikçe bir tür endüstriye dönüşmesi ve veri toplama yöntemlerinin niceliksel yöntemlere uygun, hesaplayıcı bir mantığın egemenliğinde biçimlenmesi ile açıklanabilir. Bu yönüyle yerinden edilmiş mültecilerin bireysel/varoluşsal deneyimlerine ilişkin ayırt edici nitelikler, belirgin bir düzenek olarak hesap ve genelleme mantığına hapsedilmektedir.

Bu açıdan öznel deneyimin karmaşık niteliği ve göç ediminin çok yönlülüğü, toplum bilimleri için farklı bir anlamlandırma çerçevesinde ele alınmak zorundadır. Nihai olarak günden güne ekonomik ve akademik bir endüstri halini alan göç ve mültecilik yazını geniş kapsama sahiptir. Fakat kuramsal çerçevelerin belirli metinler etrafında şekillendiğini, bu metinlerin ise gittikçe bir tür ana-akım göç yazını işlevi

görerek göç ve mültecilik deneyimine ilişkin bakış açılarını yapılaştırdığını belirtmek gerekir.⁷ Bunun bir nedeni yasal olarak farklı sınıflandırılmalarına rağmen tanım olarak göç kavramsallaştırmasının tüm yer değiştirme edimlerini kapsayacak derecede geniş yelpazeye sahip olmasıyla ilintilidir. Yani “göç pek çok ülke için emek göçü, mülteci ya da kalıcı yerleşimci gibi bir unsur değil, aynı anda bunların hepsi demektir.” (Castles ve Miller, 2008: 12). Diğer açıdan uygarlığın en temel deneyimlerinden biri olarak göç olgusu, sınırların güvenliğinden yeni göç türlerine ve göç tipolojileri ile göçmenlik deneyimi üzerine farklı yelpazelere kadar pek çok durumu etkileyen çerçeveye işaret etmektedir. Göç bir yönüyle toplumsal, ekonomik, kültürel diğer yönüyle ulus-devleti ilgilendiren ulusaşırı bir durum; başka ve daha elzem olan ise göç eden öznelerin deneyimlerini kapsayan karmaşık bir olgudur. Bir başka açıdan da toplumsal, ekonomik, psiko-sosyal, politik, kültürel ve sağlıksal olmak üzere geniş ölçekli uzun bir *tarihi* içermektedir. Bunun tehlikesi ise edimin öznel boyutunun gittikçe kavramsal sınıflandırmalar arasında silinmesine ilişkindir. Dolayısıyla yerinden edilme tecrübesine ilişkin fenomenolojik bir yaklaşımın ana unsuru kişilerin öznel deneyimlerinin kendisine yönelmektir.

Yerinden edilme deneyiminin öznel boyutu çok katmanlıdır ve bir kişi, grup ya da topluluk yerinden edildiğinde varoluşun tüm anlamlandırma dokusunda sarsıntılar ortaya çıkmaktadır. Diğer yönüyle mülteciler, gerek sosyo-ekonomik işleyiş açısından gerekse ev sahibi toplumun tarihsel toplumsal yapısı açısından ayrımcılıktan ucuz iş gücüne, gündelik hayattan uluslararası politika yürütme tarzına ve nüfusun disipline edilerek yönetilmesine kadar pek çok meselenin odağına yerleşmektedir.

Özellikle kitlesel olarak yerinden edilmiş bir mülteci topluluğu söz konusu olduğunda, bu durum hedef ülke veya ev sahibi ülkenin toplumsal, kültürel, ekonomik formasyonuna dair önemli değişikliklere ve sonuçlara yol açabilmektedir. Toplumsal olarak en kırılgan grubu oluşturan mülteciler; bir yönüyle zorunlu göç olgusunun merkezi unsuru, dolayısıyla “yerinden edilme” ediminin öznesi olmaları nedeniyle, diğer yönüyle bir sınır geçme sorununun katı belirlenimi içine hapsedilen uluslararası düzenlemenin edilgin nesnesi olmaktadır. Fakat yerlerini zorla terk eden insanların her durumda bir sınırı aşmasına gerek kalmayabilir. “Zorunlu göç evlerinden istemleri

⁷ Bu saptama için şu makale fikir vericidir: I. Sirkeci, J. H. Cohen, A. Privara vd. *Migration Letters Endeksi'ne Doğru: Göç Çalışmalarını En Çok Etkileyen Eserler ve Yazarlar*, çev. Deniz Eroğlu Utku, *Göç Dergisi*, 5(2), 2018, pp.219-244. <https://doi.org/10.33182/gd.v5i2.606>. Erişim 04-01-2022

dışında ayrılmak zorunda kalan herkesi kapsamı nedeniyle, göç sonrasında gerek bulundukları ülke içinde kalan kişileri gerekse başka bir ülkeye sığınan mültecileri içeren daha geniş bir kavramdır.” (Kurban ve Yüksek vd., 2008: 18). Dolayısıyla yerinden edilme ile mültecilik kategorisini iki ayrı sınıflandırma içinde değerlendiren hukuki bakış açısı, katı bir sınıflandırma olarak işlevini yitirmektedir (Martin ve Fagen, 2005).

Nitekim burada, yönetsel ve disipline edici bir devlet idari sistemine içkin anlamlandırma örüntüsü tahsis edilmektedir. Öznel deneyimin hukuki bir kategoriye tahvil edilmesi; mülteci ile yerinden edilme veya zorla göç etmiş insanların deneyimini iki ayrı kategori olarak değerlendirmeye yol açmaktadır. Dolayısıyla idari bir birim ile hesaplayıcı bir mantığın içinde bir tür disipline etme tehlikesi bulunmaktadır. Bu konuda örneğin Caestecker, devletler tarafından idari veya hukuki bir mesele olarak değerlendirilen mültecilik kategorisinin bilimizi kesinlikle disipline etmemesi gerektiğini vurgularken, devlet aklı tarafından disipline edilen bir yaklaşımın olduğunu ima etmektedir (Akt. J. Elie, 2014: 26). Hangi model ya da tipoloji izlenirse izlensin genellikle yerinden edilen mülteci, sürgün ve zorla göç ettirilenlerle ilgili tanımlama çerçevesi yurttaş ile diğerleri arasında bir sınır çizme süreciyle ilgilidir.

Basit bir biçimde bir mülteci ya da sürgün olmak, bir dereceye kadar temel bir marjinalleştirme ve dışlama düzeneği tesisi anlamına gelir. Bir yanı sıra ilgili düzeneklerin nasıl çerçevelendiğini belirginleştirmeyi ve bununla uğraşırken odağına yerinden edilenlerin öznel algı ile anlamlandırmalarını yerleştirmek fenomenolojik bir araştırmanın temel unsurdur. Dolayısıyla zorunlu bir biçimde yerinden edilme deneyimi olarak mültecilik kavramının, öznel yaşam dünyalarında deneyimlenme biçimlerini, yerinden edilmiş sığınmacı/göçmen/mülteci örneklemleri üzerinden anlamak bu noktada önem teşkil etmektedir. Siyasal, hukuki veya diğer açılardan yaklaşıldığında göçmenlik ve mültecilik gibi kavramlar önemli bir tartışma konusu haline gelmektedir. Bu tartışmalar, insanların bir yerinden edilme deneyimi mi yoksa mültecilik deneyimi mi yaşadıklarına odaklanmaktadır. Ayrıca, sığınmacı olup olmadıkları, kalıcı mı yoksa geçici bir statüye mi sahip oldukları gibi konular da gündeme gelmektedir. Bununla birlikte, uluslararası göçün hangi tipolojisi kapsamında değerlendirilmeleri gerektiği de tartışmaların önemli bir boyutunu

oluşturmaktadır.⁸ Aslında “terminolojiye gömülü kavramsal sorunlar, entelektüel ve nihayetinde politik yönelimin daha derin sorunlarının belirtileridir.” (De Genova, 2002: 420). Bu ilişki biçimleri çok boyutludur ve göçmen/mülteci/yerinden edilmiş insanların deneyimleri açısından ortaya çıkan temalarla bir mültecilik fenomenolojisi imkânı belirlemektedir. Mevcut haliyle bu insanların öznellik tecrübelerinde bir köksüzleşme deneyimlerini belirli kategoriler içinde tanımlamanın sakıncaları bulunur. Bu yüzden öznel deneyimlerin öne çıkarılması anlamında yerinden edilme, mültecilik ve göçe zorlanma tecrübelerinin benzer tecrübe katmanlarına sahip olduğunu, zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığını belirtmek gereklidir. Nitekim özellikle Alison Crosby’nin, hareket halinde olmanın böyle kategorileştirilmesinin kimin çıkarına hizmet ettiğine ilişkin sorusu önemlidir. “Örneğin, ‘belgesiz’ mülteci diye bir kategori olmalı mı? Bu kategori kimin çıkarlarına hizmet ediyor? Biri zulümden kaçıyor, sığınma ve korunmaya ihtiyacı vardır. ‘Yasadışı’ bir göçmen, *Cebelitarık Boğazı*’nda ölmeyi ‘yasal’ bir göçmenden daha fazla hak etmiyor. Bu kategorileri yaratan, sürdüren ve insanların statüsünü, yasallığını ve kişiliğini tanımlayan politikaları anlamalı ve aydınlatmalıyız.”⁹ Bu açıdan mültecinin karşılaştığı her bir eşsiz duruma anlam verme deneyimi, alışlagelmiş olan toplumsal kültürel anlam çerçevesini aşmaktadır.¹⁰ Bu yüzden yerinden edilme deneyimine yol açan savaş, baskı, şiddet ve doğal felaketlerin gittikçe yaygınlaşmasıyla beraber ortaya çıkan yeni bir yersiz-yurtsuzluk tecrübesini -mültecilik (refugeeness) ile yerinden edilme (displacement)- göç

⁸ ‘Afrika’daki Mülteci Problemlerinin Özgül İlkelerini Belirten Sözleşme’ (*Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa* -10 Eylül 1969’da kabul edilip 20 Haziran 1974’te yürürlüğe girdi) ve Orta Amerika, Panama ve Meksika’daki mülteciler ile yurtsuz kişilerin uluslararası alanda korunması konulu seminerin sonucunda ortaya çıkan ‘Cartagena Mülteciler Deklarasyonu’ (*Cartagena Declaration on Refugees* -22 Kasım 1984) Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve ek 1967 Protokolü benimsemekle birlikte bunların kapsamına girmeyen kişilerin de mülteci sayılabileceğine ilişkin daha geniş bir mülteci tanımını benimser: yaygın şiddet olayları, dış saldırılar, işgal, yabancı hâkimiyeti, iç çatışmalar, ağır insan hakları ihlalleri ya da toplum düzenini ciddi şekilde bozan diğer koşullar nedeniyle ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacak şekilde genişletir. (Sironi ve Emmanuel, 2019: 36). Ayrıca güncel olarak 2016 yılında ‘Mülteciler ve Göçmenler için New York Deklarasyonu’na bakılabilir.

⁹ Kadınların deneyimleri açısından benzer bir tespit için bkz. A. Crosby, *The Boundaries of Belonging: Reflections on Migration Policies into the 21st Century*, *Inter Pares Occasional Paper*, no.7, 2006: 4

¹⁰ Örneğin yasal, yarı yasal belgelendirilmiş/kağıtlı, kağıtsız, illegal göçmen kategorilerini kırılanlık/savunmasızlıklarını felsefi ve hukuki açıdan inceleyen bir metin için bkz. F. Macioce, *Undocumented Migrants, Vulnerability and Strategies of Inclusion: A Philosophical Perspective*, *Constellations* 25.1/ Wiley Online Library, 2017, <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12294> erişim 07-08-2022; Ayrıca “yasadışı yabancı” (*illegal aliens*) ve “yasal olmayan göç” (*illegal immigration*) meselesi için kullanılan terminolojiler için benzer sınıflandırmalara değinen ve göç literatürünün temel metinlerinden Portes’in metinlerine bakılabilir. Bkz. A. Portes, *Toward a Structural analysis of illegal (undocumented) immigration*. *International Migration Review*, 12(4), 1978, doi:10.1177/01979183780120040 erişim 02-08-2022

kavramsallaştırmalarının değinmediği farklı boyutlara genişletilebilecek potansiyeli içinde incelemek önem teşkil etmektedir. Bu ise yersiz-yurtsuzluk deneyimi ekseninde bir mültecilik ve yerinden edilme fenomenolojisinin taslağını oluşturmaya imkân tanımaktadır.

Mültecilik Fenomenolojisi

Mültecilik ve fenomenoloji gibi iki kavramın birbiriyle yakından ilişkili olduğunu ve mülteciliğe ilişkin çözümlemenin sosyal, ekonomik, ruhsal vs. gibi öğelerinin bulunmasının yanında fenomenolojik bir düzlemde yürütülen çözümleme ile gerçekleştirilmesi, sosyal bilimler açısından ufuk açıcıdır. “Fenomenoloji görerek, aydınlatarak, anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak yol alır.” (Husserl, 2003: 82). Bu ayrımlar ise öznelerarası bir yaşantı dünyası içinde mümkündür. O nedenle dünya içinde varlık olarak insan varoluşunun bir mekânda kendilik, kimlik anlamlandırması ile bulunduğu çevreyi yorumlaması fenomenolojik bir yaklaşımın temel ilgisini oluşturmaktadır. Nitekim insan varlığı toplumsal zaman-mekânsallığa gömülmüş bir varoluşun aktörüdür. Dolayısıyla fenomenolojik bir araştırma, birincil tekil şahıs tecrübesinden gerçekleşse de her zaman öteki veya diğer insanların yaşantıları ile başlamaktadır. Bu yüzden “her zaman birinci çoğul şahısla başlar ve biter, çünkü araştırma ilgi alanlarımız kendi sosyal gerçeklerimizden çıkar ve araştırma bulgularımız doğrulama ve eleştiri için öznelerarası bir bağlama sunulur.” (Churchill, 2012). Dolayısıyla insan varlığının anlam arayışında onun öznelerarası doğası ile yaşantı dünyası çerçevesinde gerçekleşen zamansal/tarihsel boyutu olduğu vurgulanmalıdır (Lewis ve Staehler, 2019: 103-104).

Yaşam Dünyası ve Öznelerarasılığın Merkeziliği

Modern hayat içinde göç deneyimi bireyin neredeyse tüm yaşam dünyası deneyimini şekillendiren bir unsur görünümündedir. Nitekim “dünyanın ve bulunduğumuz coğrafyanın tarihini sadece göç eksenli bir perspektifle yazılmaya müsaitken” (Yazıcı, 2017: 8), insan benliği ve öznel deneyimin çeşitliliği istatistiki veriler etrafında giderek görünmez hâle gelmektedir. Colson, yirminci yüzyılın “mülteci yüzyılı” olarak adlandırıldığı, bu nedenle yirmi birinci yüzyılın “yerinden edilme ve mülksüzleştirme/yoksun bırakılma (*dispossession*) yüzyılı” olarak bilinmesinin şaşırtıcı olmadığını ifade ettiğinde (Akt. Chatty, 2014: 76), insanlık durumunun daha

derininde işleyen bir aşınmaya dikkat çekmiştir. Bu, yerinden edilen ve mültecilerin zorunlu bir benlik sarsıntısının eşlik ettiği varoluşsal deneyimin genişleyen niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Çağımızın önemli niteliklerinden biri; parçalanmış, çözülen ve düzensiz bir yaşam dünyasında, yer ile mekân deneyimi çerçevesinde şekillenmektedir. İnsanlık durumu olarak yerinden edilmenin gittikçe insanın yazgısı haline gelmesine ilişkin temel yaşam pratikleri, göç deneyimine içkin niteliktedir. Dünyanın her bölgesinde, nereye gideceğini bilmeden hayatta kalma uğruna düzensiz bir biçimde yer küreyi saran yerinden yurdundan koparılmışların deneyimleri, insanlığın şimdiki momentini biçimlendirmektedir. Hem yurttaşlık pratiklerine sirayet eden hem de öznel deneyim dünyasında bir sarsıntı pratiğinin görünür kılınması olarak yerinden edilme biçimleri, yaşadığımız dünyanın belirleyici niteliğine bürünmektedir. İnsanlık, ister bireysel olarak isterse kitlesel topluluklar ya da gruplar halinde, yerinden edilme deneyimini yaşam dünyası içinde tecrübe etmektedir. Bu yüzden içinde yaşadığımız evreyi insanlığın; “göçler çağı”, “küresel göç türbülansı”, “yerinden edilme devri”, “göç paniği”, “köksüzlük” moment, “köksüzlüğe kök salmak” olarak değerlendiren çoğu yaklaşım, insanın mekânla kurduğu ilişkide ortaya çıkan temel bir sarsıntıya işaret eder. Fenomenoloji düşüncesi içinde bu kavramsallaştırmaların daha erken tespiti Martin Heidegger tarafından yapılmıştır. Heidegger’in modern insan deneyiminin yer, yurt, yuva ile ilişkisine dair çarpıcı açıklamaları barındıran *Hümanizm Üzerine Mektuplar* adlı yazısındaki “yurtsuzluk dünyanın kaderi haline geliyor” saptaması (Heidegger, 2013: 31), insan deneyiminin temel belirlenimini sağlayan mekânsal modunun (*spatio-temporality*) aşınmakta olduğuna ilişkin öncü bir tespittir. Dünyanın kaderi olmaya doğru giden bu varoluşsal tespit, hem ontolojik hem de tarihsel bir sonuçtur. Dolayısıyla modern insan deneyimi bugün; zorla yerinden edilenler, sürgün, mültecilik ve sığınmacılar gibi deneyim motifleri çerçevesinde tanımlanma potansiyeline sahiptir. Bu çerçeveyi fenomenoloji düşünce hattının çizdiği yer, mekân ve özne deneyimi ekseninde incelemek, önemli açıklama olanakları sunmaktadır (Adorno, 2005: 40).

Akademik çalışmalar mülteci “meselesi”nin uluslararası, küreselleşmiş bir eğilim gösterdiğini ifade ederek insanın yaşam kültürüne ilişkin küresel ölçekte bir tespiti örtük biçimde varsaymaktadır. İnsani deneyimin mekânsal ve yersel olanla kurduğu

ilişki giderek erimekte (bkz. Bauman, 2013) ve insan varlığının temel deneyim motifi, bir yerinden olma/edilme türü olarak (bkz. Berman, 2013) yersiz-yurtsuzlukla¹¹ veya sürgün deneyimiyle sonuçlanmaktadır (Negri, 2013; Said, 2005; 2015). “Gezegeni kaplayan göçmen fobisinin eşlik ettiği (*Unsicherheit, incertezza, precarite*), göçmen ve yabancı düşmanlığı küresel bir alışkanlık olma yolunda hızla ilerliyor” (Bauman, 2013: 75) ifadesi yerinden sökülenlere yönelik gittikçe artmakta olan küresel bir korku örüntüsünü ifade etmektedir;

Altsınıf ve benzerlerinin (evsiz göçmenler, yerlerinden edilmişler, ‘ait olmayanlar’, sığınak arayıp bulamayanlar, hüviyetsizler) bizim içlerimizi ve tiksindirmemizi çekmeye meyilli olmaları olayların mantığıyla çok uyuşmasa da duyguların mantığıyla iyi örtüşür. Bütün bu insanlar korkularımız için biçilmiş kaftanlar. Onlar kabuslarımızı süsleyen görüntülerdir (Bauman, 2013: 199).

Onlar, küreselleşmenin yaşayan izleri olarak, küresel bir tortudur ve yaşam dünyamızı (*Lebenswelt*) paylaşanlar, tehdit edenler olarak mülteciler, göçmenler, yabancılar, alt sınıflarlardır (Massey, 2019: 13). Bir başka tespit Edward Said tarafından eski kültürler ve modern yaşam çerçevesinden yapılmaktadır: “...Önceki sürgünler ile zamanımızın sürgünleri arasındaki farklılık, vurgulanması gereken bir ölçek farkıdır: Modern savaşlar, emperyalizm ve totaliter yöneticilerin yarı teolojik tutkularıyla bizim çağımız gerçekten mülteciler, yerinden edilmiş kişiler ve kültürel göçler çağıdır.” (Said, 2015: 187). Bu yüzden günümüz toplumsal deneyimine temel karakterini veren unsur, yerinden edilme ve mülteci(lik) deneyimi olarak karşımıza çıkmakta olan bir yersiz-yurtsuzluktur. Tarihin bu noktasında bir bükülme en azından küresel düzeyde bir kopma veya boşluk olduğunu belirten Massey¹² uluslararası hal almış bir hayatta kalma mücadelesi ile yaşamını sürdürme refleksinde belirginleşen bir göç rejiminin varlığına işaret etmektedir (2019:13). Temel motivasyonu yaşam dünyasından kopmak pahasına yaşamı sürdürmek olan bu yeni göç deneyimi, Massey’in belirttiği tarihin bu bükülme anına ya da küresel temel bir boşluk momentine denk gelmektedir. Tarihsel çoğu krizin eşiğinde insanın kendi yaşam

¹¹ Adorno (2005: 34-35, 39-41) mevcut, alışkın olduğumuz ev, yurt anlamında yaşam dünyasının dağıtılmakta ve yurtsuzlaştırmakta oluşumuza işaret ederken Deleuze ve Guattari (1990) ise gelenek ve geçmişinden kopan anlamında bir aidiyet çöküşünden ve yabancılığı ifade etmektedir.

¹² “Küreselleşmenin ikinci çağının tarihinin bu noktasında, bir tür bükülme noktasına ya da en azından bir aralığa ulaşmış görünüyoruz. Uluslararası ticaret hacmi artık artmıyor ve gerçekten de küresel ihracatın toplam değeri 2008’den bu yana küçüldü. Gelişmiş dünyada popülist hükümetlerin yükselişinin ve belki de en önemlisi ABD’de Donald Trump’ın seçilmesi ve Birleşik Krallık’ta Brexit girişiminin geçişinin kanıtladığı gibi, dünya genelinde küreselleşmeye karşı bir tepki görüyoruz.” (Massey, 2019:13).

dünyasında kendi zamanını anlamlandırma çabasında her türlü çözümün telafi edici işlerliği kaybolmaktadır. Bugünün tarihi, dünyanın sarsıntısının tarihidir ve bu ise bir mülteci deneyiminde aşikâr hale gelmektedir. Bu yersiz-yurtsuzluk çağında Ian Chambers'ın şu tespiti önemlidir: "Tarih ekinler gibi biçiliyor ve harmanlanıyor, kurgulanıyor, konuşturuluyor, hatırlanıyor, yeniden okunuyor ve yeniden yazılıyor..." (Chambers, 2019: 15). Fakat yerinden edilenlerin deneyiminde, tarih alanında da diğer bilimsel disiplinler içinde de bir tür dışlama veya sessizleştirilmiş bir tarih çerçevesinin hüküm sürdüğü görülmektedir. Michael Kearney'in, göç araştırmalarının akademik yuvasının uzun zamandır bulanık bir "demografinin arka odası" olduğunu belirten tespitine vurgu yapan De Genova için bu deneyimler; demografi, politika çalışmaları ve kriminoloji arasındaki koridorda karışıklık içinde kaybolmuştur (Akt. De Genova, 2002: 421).

Belirli türden yasama stratejileri veya idari uygulama taktiklerinin varsayılan "başarılarını" veya "başarısızlıklarını" değerlendirmek için tüm sosyal bilimsel nesnellik cephaneliğini kullanmak; bu meseleye epistemolojik, metodolojik ve politik olarak yaklaşan incelemelerin dokusunu oluşturmuştur (De Genova, 2002: 420-23). Tarih meselesini mültecilerin tarihine hâkim olan bir sessizleştirme perspektifi çerçevesinde tarihçiler açısından tartışan Philip Marfleet, tarihçilerin mülteciler ile ilgili olanları incelemekten ve tarihe yerleştirmekten kaçındıklarını vurgular (2007, 2013). Dolayısıyla o, mültecinin anlatısını tarih-dışılaştırmaya maruz kalmış bir anlatı olarak değerlendirir. "Mülteci veya zorunlu göçmen figürü sıklıkla unutulmakta ve defalarca bilimsel araştırmaların dışında tutulmaktadır. Tarih alanı bir istisna değildir ve çoğu tarih yazınında mültecinin bulunmaması bazen 'sistematik bir dışlama teşkil edecek kadar belirgin' olarak kabul edilir." (Elie, 2014: 30). Bu yüzden "kendi hafızasından başka tarihi olmayan" (Nora, 2006: 28) bir tecrübenin öznesi olarak mültecinin geçmiş deneyimine ilişkin anlam koordinatları önemli olmaktadır.

Yerinden edilme veya zorla göç ile sürgün deneyimleri; hayatlarının yönü hakkında çok az kontrole sahip olma, aşinalık kaybı, toplumsal ve mekânsal ağlardan kopuş gibi tecrübeler mültecilerin kendi toplumsal anlamlandırma sürekliliğini kesintiye uğratan çoğu unsur açısından farklı bir edimdir. Bu yer/mekân deneyimine ilişkin kopuş; mültecinin kendi öznel yaşamına ilişkin anlamlandırma örüntüsünde, "şey"leri ile öznel ve toplumsal deneyimleri birbiriyle ilişkilendirmeye dair yön tesis

etme algısını çökertmektedir. Nitekim böyle bir deneyim sonucunda yerinden edilenlerin tecrübesinde yer ve mekân arasında kurulan belirli türden bağlar ortadan kalkmaktadır. Bu yüzden köksüzlük deneyimine mahkûm edilen, yerinden edilen mültecilerin yaşam dünyasında bir gedik açılmakta ve bir istikrarsızlaşma söz konusu olmaktadır. Öznellik kavrayışına ilişkin bütünlük bu açıdan sarsıntıya uğrar. Özel deneyimin belirli bir mekânda belirli bir yönelimle olmasına dair yaşam dünyasının aşinalık eksenini ortadan kalktığı için “mültecilik genelleştirilmiş bir evsizlik durumu” (Nyers, 2006: xv) olarak herhangi bir yerde olma deneyimidir: sınırda, kampta, yolda, başka ülkede, çadırda, misafir, yabancı, sığınmacı, vs. gibi. Dolayısıyla onun mekân algısı herhangi bir yerde olmanın ortaya çıkarttığı parçalanmış bir duyum ile çerçevelenmektedir.

Dünyanın göç türbülansı içinde olduğunu belirten Nicos Papastergiadis göçün, daimi yer değiştirme ile çağdaş toplumun neredeyse tüm yönlerini çevrelediğini belirtir. Bu yönüyle modern dünyanın da sürekli bir değişime muhtaç olduğunu ve bir göç türbülansı içinde yaşandığını ifade etmektedir. Fakat onun için sürekli bir yer değiştirme hareketi olarak bu göç olgusu, kaynaklar ile hizmetlerin ve nihayetinde insan sirkülasyonunu içine alan temel durumların bir deneyim sistemi/yapısı/yatağı olarak belirir. Öngörülebilir olmaktan çok uzak modern bir dünya betimlemesi yapan yazar, sürekli göç ve yer değiştirmenin günümüz insanının yaşam dünyasında kalıcı olduğunu ifade etmektedir (Papastergiadis, 2000: 1). Yerinden edilmişler, göçe zorlanmışlar ve mülteciler bugünün dünyasının temel figürleridir. Bu nedenle aidiyet ve yaşam dünyasına ilişkin fenomenolojik bir mekân-zamansal perspektif; yerinden edilenler, sığınmacılar ile mültecilerin öznel deneyimlerini belirginleştirme potansiyeline sahiptir. Nitekim, bir öznenin yerinden edilmesinin mekân-zamansal deneyimde ortaya çıkarttığı sarsıntılar; benliğin, kimliğin, özneliğin ve aidiyetin parçalanmasına neden olur. Dolayısıyla bir yerden ayrılmak mülteciler açısından mekânsal, toplumsal anlamlandırma örüntüsüyle ilişki kurduğu örüntü sürekliliğinde bir kriz ve kopuş deneyimini açığa çıkarır.

Yerinden edilenlerin deneyiminde baskın olan karakter, köksüzlük veya daha net ifade ile köklerinden sökülmeye ilişkin bir insani tecrübenin aşıkâr kılınmasıyla ilintilidir. Bu yönüyle Heidegger de modern insan yersiz yurtsuzdur dediğinde insan deneyiminin köksüzlükle olan macerasına değinmektedir. Dünyanın gittikçe

metafiziğin dünyası haline gelmesi, insan varlığının deneyim düzleminin mekânsal olanla bağının koptuğunu ifade etmektir. Fakat diğer yanıyla Heidegger açısından insan varlığının özü mekân-zamansal (spatio-temporal) bir ontolojiye sahiptir. Bu doğrultuda fenomenolojik bir düşüncede açığa çıkan nitelik insan ve dünya arasında ya da insan ve mekân arasında bir iç-dış ayrımının söz konusu olmamasıdır. Nitekim Heidegger için insan varlığı dünyada diğer insanlar ve şeyler-nesneler arasında ikamet eder. Bu nedenle onun için bir dışarı söz konusu değildir (Zahavi, 2019a: 151-155). Aynı zamanda Heidegger insan varlığının dünyada bulunuşunun mekânsallığını ifade ederken mekânın, bir tür konumlar arasında ilişkisellik olduğunu da belirtir.

Gündelik yaşantı dünyasında insan varoluşu için mekânlar, konumlara göre ve onlar aracılığıyla tecrübenin konusu olur. Bu nedenle tecrübe açısından mekânlar; belirli türden konumların toplanmasını yani köprüler, binalar, yapılar, parklar gibi lokasyona ilişkin unsurların (*buildings*) hesaba katıldığı bir toplanma yeridir. Bu doğrultuda Heidegger insan varlığının mekânsal olarak bir dünyada olduğunu belirtirken aynı zamanda mekân deneyiminin belirli lokasyonlara kilitlenen bir tecrübeye de işaret ettiğini bildirir (Heidegger, 2001: 151-155). Mekân, içinde şeylerin bir araya gelmesine izin verilen lokasyonlar örüntüsüdür. İnsan varlığının da varoluşsal deneyiminin merkezi unsurudur. İnsan, mekânda kendi varoluşuna ilişkin biricik yerini bulmaktadır. O, bir yerde, bir toplum içinde, belirli bir dil içinde konumlanan, bu yönüyle de varoluşsal deneyimini keşfeden varlıktır. Bu yer/konumun (*located*) varoluşsal duyumu insan deneyimine içkindir.

Mültecilik veya yerinden edilme tecrübesinde gündelik deneyiminin “normal”ini oluşturan bu konum, yer veya mekânlar terk edilmiştir. Bu yüzden yerinden edilen bir kişi için aşına olunan uzamsal örüntüler çerçevesinde bilindik stratejiler ile reçetelerin kaybı söz konusudur. Bu durum aynı zamanda kişiyi, belirli bir mekânsal örüntü içinde bir toplumsal aktör olma duyumundaki benliğine bağlayan algılama ve süreklilikten koparır. Bir kişinin bir yerde bulunuşu ve oradan ayrılmak zorunda kalışı da varoluşsal deneyimine içkindir. Dolayısıyla yerinden edilme deneyiminin öznesi bu iki deneyimi de kendi tecrübesinde toplayan bir figür olmaktadır. Bu ise bölünmüş bir kendilik veya öznellik imgesini ifade eder. Mültecilerin mekân deneyimi; gündelik hayat pratiklerindeki “normal”, aşına temas biçimlerinden yoksun olunan, dahası o

temas biçimlerinden köklü olarak kopan bir tecrübe örüntüsüdür. Bunun nedeni ise yerinden edilmiş veya mülteci olanlar açısından, geçmişe dair deneyim lokasyonlarının tahrip edilmesi ve geleceğe dair öngörünün ortadan kalkmış olmasıdır. Yaşam alanlarını oluşturan çoğu mekânsal konum yıkılmış, mevcut alışkanlıklar ortadan kalkmış, aşikâr ve anlaşılır gündelik el-altındaki-dünyadan koparılmışlardır. Diğer bir yönüyle mülteci, sadece geçmiş mekân örüntüleri tahrip edilen kişi değildir aynı zamanda geçmiş zaman algısına ilişkin bir şimdiki mekân-zaman bütünlüğünden de koparılmıştır. Bu nedenle sadece mekânsal bir parçalanma söz konusu değildir. Dolayısıyla yerinden edilen, zorla göç etmişler veya mültecilerin geçmiş zaman-mekânsal anlam örüntüsüne ilişkin kavrayışı ve yaşamına dair anlamlandırmasının alışıldık tonları ya parçalanmıştır ya da savaş ile şiddetin kalıntıları içinde bir anımsama/uğultu olarak bulunur. Bu ise geçmiş deneyimin anlamlı bir karşılık bulduğu şimdiki zaman ile gelecek zamana ilişkin beklentilerin eklemlendiği bir yaşantı dünyasının ortadan kalkması olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla bu deneyimlerin yatağı olan bir geçmişin toplumsal anlam repertuarında sessizce işleyen dokusu, öznelerin mevcut zamanda bedensel ve imgesel bulunuşu dışında bir zaman-mekâna ait olmaktadır. Geçmiş, şimdi ve gelecek ufku arasındaki bu tahribat, bir yandan geçmişin yalnızca bir anlatı olarak anımsanmasına diğer yandan geleceğe ilişkin beklentilerin eklemlendiği bir yaşam dünyasının ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Bu yönüyle yerinden edilmiş mülteci, kendi öznel deneyiminin bütünlüklü ve tutarlı olan anlam dokusundan geri dönülmez biçimde kopmuş bir momentin öznesidir. Çünkü geçmişin anlatı örüntüsünü geleceğe aktarma ve şimdiki zamanda anlamlı bir varlık sahası bulma sürekliliği parçalanmaktadır. Dolayısıyla mülteci, geçmişin anlatısal sürekliliğini geleceğe taşıma imkânından yoksun bırakılarak şimdiki zamanda anlamlı bir varlık sahası henüz inşa edemeyen bir kriz figürüne dönüşmektedir. Bu sarsıntının mülteci açısından tek kazanımı hayatta kalmaktır.

Yerinden edilmiş, göçe zorlanmış veya mülteci öznelliklerinin yaşam deneyiminde bazılarının evi, diğerlerinin yaşadığı şehri ya da çocukluğunda yaşadığı kasabası ortadan kaldırılmış/tahrip olmuş bir savaş durumu söz konusudur. Bu deneyim motiflerindeki kurucu unsur, zor(lama) ilkesi ve istek dışı/gönülsüz biçimde yaşadığı yerleri terk etme mecburiyetinde bırakılmaya ilişkin bir hareketliliklerdir. Bu tarz

bir deneyimin özüne ilişkin varoluşsal sarsıntıyı anlamlandırmak fenomenolojik bir yorumun tayin edici perspektifi ile olanaklıdır.

Yerinden edilen, göç etmeye zorlanan, sürgün ve mülteci varoluşunda ortaya çıkan mekânsal sarsıntıyı açıklamak için fenomenolojik yorum, özgün anlamlandırma potansiyeline sahiptir. Örneğin yerinden edilenler veya mülteciler, insan-dışlaştırılan; vicdan ya da merhamet ile acıma duyguları gibi çerçevelere sıkıştırılan; çoğunlukla kırılgan ve yardıma muhtaç (vulnerable) olarak yaralanmaya açık konumlara itilen; yurttaş olanın “insafına” bırakılan bir tali olma çerçevesine hapsedilmektedir. Diğer açıdan da mültecilik, bir bilgi nesnesi ya da fenomeni ve gündelik deneyimin temel parçası olmaktadır. Onlar her gün sokakta karşılaşılan ve adını bilmediğimiz yan komşularımızdır. Bu nedenle yerinden edilenler, yabancılar olarak gündelik yaşamın tam da merkezi figürleri ve yaşam dünyasını birlikte paylaştığımız kişilerdir. Belirli bir söylem aracılığıyla, belirli kategori veya kimliklere dikilen bu kişiler, paylaşılan bu yaşantı dünyasının içindedir. Dolayısıyla “mülteci kimliğinin suskunluk, görünmezlik ve boşluk niteliklerini mültecinin (siyasi olmayan) bedenine damgalayacak şekilde yapılandırılması ve düzenlenmesinde” (Nyers, 2006: xvi) içerilen işleyiş, gerçekte yerleşik olan veya aynı olanların kendi yaşantı dünyasındaki boşluğun imlenmesine ilişkindir. Görünür ve aynı anda görünmez kılınan arasında bir boşluk, mülteciliğin gerçekliğini oluşturmaktadır. Mülteciliğin fenomenolojisini mümkün kılan da bu boşlukta olma deneyimi ve buraya yerleşme biçimlerinin soruşturulması çerçevesinde bir algıla(n)ma perspektifidir.

Mülteci anlatısının temel motifleri tanıklık, hatırlama ve bellektir. Dolayısıyla yerinden edilenin anlatısı, kendi hafızasından başka tarihi olmayan bir öznenin tarihidir. Bu anlatılarda kök arayışı veya kök ihtiyacından aidiyete, kimlik arayışından uyum davranışlarına, normal ile aşinalık algısından el-altında dünya kaybına kadar çoğu anlam örüntüsü iş başındadır. Bu açıdan fenomenolojik bir inceleme, bu özgün deneyimlerle birlikte değerlendirildiğinde varoluşsal bir yorum ufkunu çerçevelemektedir. Bu yorumlama; yabancı olarak, öteki olarak, misafir/konuk olarak, normalden farklı olarak, kriz ve belirsizliğin deneyimleyeni olarak, parçalanmış bir yaşam ve yas deneyiminin aktörü olarak, sığınmacı, hayatta kalanlar ve tanıklar olarak, insan-dışı bir kategorinin odağı olarak, kampı yaşayan ve şehri kamp olarak deneyimleyen olarak, birlikte ama farklı olarak, bir dil ve diyalojik kriz deneyimini

tecrübe edenler olarak, sıfırda yaşamı deneyimlemiş olarak, arada-kalan olarak, sessizliği ve suskunluğu uzun süre deneyimleyen olarak, kategorisi henüz belirlenmeyen olarak insanların deneyimlerini çerçeveleyen farklı anlamlandırma kümelerini açığa çıkarmaktadır.

Yerinden edilen birinin benlik algısı, tüm bu anlamlandırma edimlerinin eşlik ettiği mekânsal düzlemde bir tecrübedir. Bu sebeple toplumsal kültürel anlamlandırma deneyimi mekânsal bir yaşam dünyasıdır ve bu, öznenin kendine ilişkin öznel anlamlandırma çerçevesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla insan bir mekânda ve de bir konumda diğerleriyle *bir-arada*/berabere yaşam dünyası içindedir. Bir kişinin özgün davranışı bir diğeri tarafından tanınabiliyorsa paylaşılan bir anlam ve deneyim örüntüsüne dair tanıdıklık ve uzlaşa söz konusu olduğu içindir. Yerinden edilenler açısından kendi davranış örüntüsüne kaynaklık eden aşına bir mekân, tarih, toplumsal çerçeve gibi öznel algı ve anlam eşgüdümü tahrip edilmiştir. Dolayısıyla yapılandırılmış bir toplumsal mekân ve anlamlandırma alanından uzağa düşen kişi, aşına olunan bir yaşam dünyasının açık-seçikliğine ilişkin güven ve netlikler kümesinin ortadan kalkmasını deneyimlemektedir. Bu yönüyle içinde kendi benliğine ilişkin kurduğu özdeşlik deneyimi sarsıntıya uğramaktadır. Nitekim bir yaşantı dünyasında olmak nispeten bu özdeşlik algısını elde etmektir. Çünkü yaşantı dünyası, gündelik yaşantımızda görece istikrarlı kabul ettiğimiz “hepimizin aşına olduğu ve sorgulamadan insanın kendini içinde bulduğu dünyadır.” (Zahavi, 2019a: 51). Bu dünya, diğer topluluklarla birlikte bir yerde olma, bir mekânı paylaşan olarak diğerleriyle bir arada (in-between) bulunma duyumunu sağlayan bir anlamlandırma çevresidir. Husserl dünyayı bir hesaplama mantığından ziyade yaşam dünyası (Lebenswelt) olarak kavramsallaştırırken bu anlamlandırma çerçevesine işaret etmektedir (2003, 2010). Fenomenologlar bir şeyin gerçek olup olmadığı meselesine, onun nicelendirilebilir bir bilimsel çerçeveye uyup uymadığına bakarak anlam atfetmez; aksine onlar için insanın deneyim dünyasının kendi gerçeklik ölçütleri vardır (Zahavi, 2019a: 52). Öznel bir tecrübenin anlamlı işleyişi bir yaşantı dünyasının işleyişiyle iç içe geçmektedir. Bu dünya öznelerarası toplumsal bir çevre ile zaman-mekânsal olarak bir aşinalık çerçevesini içermektedir. Fenomenolojik bir soruşturma, bu anlamlandırma dokularını bütünlüklü biçimde inceleyebilme olanağına sahip radikal bir başlangıç yapmayı sağlar.

Bu örüntüyü inceleme metodolojisi Husserl için bilinçli bir insanın yaşam dünyası deneyimi ve öznellik (*consciousness and subjectivity*) kavramlarının şekillendirdiği transandantal fenomenoloji olarak adlandırılırken, Heidegger için hermeneutik ve ontolojik fenomenoloji olarak adlandırılır. Heidegger açısından insanın dünyada bir mekânda, bir konumda olma veya dünyaya atılma deneyimi ekseninde Dasein'in ontolojik varoluş modlarını açıklama girişimi biçiminde belirginleşir. Merleau-Ponty için ise bu yaklaşım bir tür algı fenomenolojisi olarak egzistansiyal fenomenolojidir. O, insanın dünyayı bedensel deneyimleriyle nasıl algıladığını ön plana çıkarır. Bu anlamlandırma çabası; dünya-içinde-varlık olarak insan varlığının bedensel algı “unsurları”nı, algısal bir deneyimin varoluşsal olarak özneliğin temeli olduğunu açıklama girişimi olarak kendini göstermektedir. Her üç düşünürün uzlaştığı temel eksen ise toplumsal varlık olarak insan varlığının yaşam dünyası deneyiminin hem mekânsal hem de başkalarıyla bir arada yaşamaya mecbur yönelimsel bir edimi barındırmasına ilişkindir. Dolayısıyla bir yaşam dünyası içinde insanın anlamlandırma çerçevesi yönelimsel bir edimdir. Fenomenoloji düşünürleri, yönelimsellik veya bilincin yönelimselliği kavrayışını Franz Brentano'dan alarak geliştirmişlerdir. Brentano'nun psikoloji anlayışının temel ilkesi, bilincin her zaman bir nesneye yönelmiş olduğu fikriyle ilgilidir. Onun için bilinç, kendiliğinden değil daima bir şeye yönelen yapı arz eder.

Brentano için psikolojisinin anahtar fikri, bilincin her zaman *bir şeyin bilinci* olduğu, başka deyişle bilincin yönelimsellik olduğu idi. Bu tema eydetik düzeyine taşınırsa, genel olarak her nesnenin, bizzat *eidos*, şey, kavram da dahil, *bir bilinç için* nesne olduğu anlamına gelir, öyle ki, şimdi de benim nesneyi nasıl bildiğimi ve nesnenin benim için ne tarzda varolduğunu betimlemek gerekir (Lyotard, 2007: 24).

Eidetik olarak yönelimsel bilinç; yalnızca fiziksel nesneleri değil, aynı zamanda kavramlar, varlık biçimleri ve fenomenlerin de bilinç için nesne teşkil ettiği sonucuna ulaşılır. Dolayısıyla bir nesnenin yalnızca varlığı değil, bilince nasıl sunulduğu, bireyin onu nasıl deneyimlediği ve anlamlandığı da açıklanmaya muhtaçtır. Bu kavrayışı ilk olarak Husserl, çağımızı açıklamaya yönelik bir girişim olarak felsefi bir yanıt üretmeye çalışmak amacıyla yönelimsellik deneyimini insanın yaşam dünyası deneyimi çerçevesinde genişletmektedir. Onun için yönelimsellik, insan yaşamının hem mekân-zamansal boyutu hem de diğerleriyle bir arada yaşama bakımından mekânsal-toplumsal boyutu için kurucu bir tasarım sunmaktadır. Bu açıdan

yönelimsellik, deneyimin öznesi ile dünya arasında ilişkiselliğin anlaşılmasında temel bir kavramdır. Bu yönüyle mülteciliğin yönelimsel nesnelerinin ortadan kalkması ile belirli türden bir alışkanlık ile güven çerçevesi de ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla yöneliminin gelecek istikameti de tahrip edilmektedir. Örneğin mülteci bir öznelliğine ilişkin yönelimsellik ile yerinden edilen veya mülteci yönelimselliğinin kendisi farklılık sergilemektedir. İlk durumda genellikle mülteci veya yerinden edilen kişi yalnızca fiziksel varlıklarını sürdürmeleri ya da toplumsal, politik ve hukuki düzeyde farklı bilinçler için nasıl nesneleştirildiğiyle karşılaşılır. İkinci durumda ise bir öznelliğin kendi yönelimi içinden varlığını anlama, anlamlandırma perspektifi söz konusudur ve bu her durumda belirli bir şekilde ve belirli bir şeyi temalaştırmayı içerir. Nitekim Zahavi, yönelimsellikten genel itibarıyla görünümsel ya da perspektifi olarak söz etmenin normal olduğunu, bu nedenle de kişinin her zaman belli şekilde bir şeyin bilincinde olduğunu ifade eder. Nasıl olursa olsun şeyler özneye daima belirli bir şekilde sunulmuştur (Zahavi, 2019a: 17). Bu açıdan “belirli bir şekilde gündelik yaşantının aşinalık çerçevesi” ortadan kalktığında, belirli bir perspektif kaybına yol açan bir yönelimsellik örüntüsü yitilmektedir. Bu aşamada ise yerinden edilme veya mültecilik deneyimi gibi özgün bir tecrübe alanına girmiş oluruz. Yerinden edilen veya mülteci deneyimi için şeylerin, nesnelerin ve ilişkilerin “benim” alışkın olduğum tarzda deneyimime konu olmasının toplumsal-mekânsal-zamansal boyutu artık söz konusu değildir. Deneyiminin canlılığını koruyan en önemli unsur olan mekân tahrip edildiği için, mülteci algı ve anlamlandırmasının toplumsal-tarihsel sürekliliği de ortadan kalkmıştır. Bu nedenle mülteciler veya yerinden edilenler, yaşam dünyasında kendi tecrübelerine özgü belirli türden bir krizi tecrübe etmektedir.

Mekân kaybına eşlik eden toplumsal örüntüden kopuşu ve öznellik algısındaki krizi Husserl’in *Avrupa İnsanlığının Krizi* tespiti ile birlikte incelediğimizde; yerinden edilenler, mülteciler, sürgünler gibi yersiz-yurtsuzluk motifi çerçevesinde cereyan eden deneyimlerin özneleri açısından temel bir “insanlık durumu”na ilişkin sarsıntı deneyimi açığa çıkmaktadır. İnsan varlığının bir yaşantı dünyasında belirli biri olarak bulunmasına ve başkalarıyla birlikte paylaşılan mekânsal-toplumsallığın çerçevesine işaret eden Husserl, modern bilimlerin gündelik deneyim dünyasını unuttuğundan söz ederken deneyimin bilimsel ve matematiksel bir kesinliğe feda edildiğine işaret etmektedir (bkz. Husserl, 1994). Aynı perspektiften Heidegger için de belirgin bir kriz deneyimi, insanlık durumunun genel hali olarak vuku bulmaktadır. Hem metafizik bir

egemenlik olarak modern deneyim nosyonuna içkin olan hem de modern mekân çerçevesini belirleyen bir metafizik kavrayış; istatistiki biçimde ve insan deneyimini bölen, ölçüp biçen bir tahakküm kurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yalnızca dünyadaki bir metafizik egemenlikten söz etmek değil, aynı zamanda kim olduğumuz ve ne yapmamız gerektiğine ilişkin metafizik bir çerçevenin yürürlükte olduğu örüntü de söz konusudur (Vattimo, Zabala, 2012: 47).

Husserl için pozitif bilimler, insanın dünya deneyimi için ufuk açıcı potansiyeliyle değil, tesis edilmiş diyalog tarzları çerçevesinde bir kesinlik arayışındadır. Oysa insan deneyimi farklı bir yaklaşımla incelenmelidir (Husserl, 2010: 74). Bu yüzden fenomenoloji, insanın dünya deneyiminin tüm motiflerini seferber etmeyi amaçlayan bir girişimle felsefi çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Nitekim Husserl'e göre günümüz Batı felsefesi on dokuzuncu yüzyıldan beri bir kriz içindedir ve amaç ile yöntemleri bakımından bütünlüklü dünya kavrayışları aşınmıştır (Husserl, 2010: 74). Bu nedenle transandantal fenomenoloji için, doğa bilimlerinin insan deneyimine dair açıklama girişimi ile fenomenolojik felsefe arasında temel bir ayrım ortaya çıkmaktadır. İlki doğal tutum olarak adlandırılabilir bir eksenden hareket ederken fenomenolojik felsefe, felsefi bir tutumla hareket etmektedir. “Doğal tutum içindeyken algı ve düşüncelerimiz tümüyle şeylere yöneliktir. Bu şeyler sorgusuz sualsiz ve aşikâr biçimde var ve verili kabul edilir.” (Kockelmans, 2007: 124). Oysa fenomenolojik felsefe bunları paranteze almak suretiyle bir bilimsel bilgi çerçevesini inşa eder. Dolayısıyla bunlar bir “*epokhe* rejimine” tabi tutulmalıdır (Şan, 2015: 66). Böylece dünyanın varoluşunun anlamı sorunsallaştırılmış olur. Burada Husserl’in açıklamaya çalıştığı temel ayrım, insanın dünyada olma moduna dair ayırt edici bir bilgi elde etmenin bütüncül çerçevesinin ancak fenomenolojik bir felsefi yöntem ve yaklaşımla olanaklı olmasına ilişkindir.

Bilincinin bir dünya bilinci olarak bulunması paranteze alınan doğal tavır öncesi ve sonrası dünyanın bulunuşunu değiştirmez. Dolayısıyla bilgi fenomenlerinin bilimi olarak fenomenoloji, “içlerinde bu ya da şu nesnenin kendini ortaya koyduğu, -edilgin ya da etkin olarak- bilindiği görünüşlerin, göstermelerin, bilinç edimlerinin bilimi; diğer yandan kendini olduğu gibi gösteren nesnelerin bilimidir.” (Husserl, 2003: 42-3). Husserl’in temel kaygısı, özne-nesne düalizmi olarak felsefe tarihini tahakküm altına alan ikiliği aşmaya yönelik bir hat inşa etmektir. Bu açıdan insani tecrübe ile

şeyler/nesneler arasındaki ilişkinin temelini iç içeliği ekseninde açıklamaktadır. Şeylerin kendilerini gösterme tarzı, kurucu bir öznenin bilinç edimine göre ikincil olamaz.¹³ Bu nedenle onun “Bilinç bir şeyin bilincidir.” argümanı önem teşkil eder. Şeyler ancak belirli bir yöntem ile “olduğu haliyle” kendini gösterebilir. Bunun için de bilincin yönelimselliği -her durumda bilincin bir şeyin bilinci olması- temel unsurdur;

Her yönelimsel deneyimde farklı ama birbirlerinden ayrılamaz iki moment bulunur. Bir yandan her yönelimsel deneyim belli türden bir deneyimdir. Bu demektir ki her yönelimsel deneyim, yargılama, umut etme, arzulama, pişman olma, hatırlama, evetleme, şüphelenme, şaşırma, korkma vb. deneyim türlerinden bir tanesidir. Husserl deneyimin bu veçhesine *yönelimsel nitelik* adını verir. Öte yandan her yönelimsel deneyim bir şeye doğrultulmuştur, *bir şey* hakkındadır (Zahavi, 2014: 175-76).

Dolayısıyla bilinç edimi, şeylere yönelik yönelimsel bir edim olarak belirginleşmektedir. Bu nedenle kaynağı kendi dışında olan varolanlarla temas, ancak yönelimsel bir edimin sonucunda deneyimlenebilir. Öznel bir deneyim çerçevesinde insanın dünyada bulunuş modu; şeyler, nesneler ile ötekiler veya ben olmayanlarla bir arada bulunma temelinde tecrübe edilir. Dolayısıyla Husserl için “ben (*The I*) yönelimsel olarak ilişkilendirildiğim ben-olmayan (*non-I*) olmaksızın düşünülemez.” (akt. Zahavi, 2003: 98). Bu noktada insan varlığının veya bilincin ben olmayana yönelimi kendi dışında bir varolanı tanıma girişimidir ve öznenin bilincinin bir uzantısı değildir. Bilincin bir şeyin bilinci olması, aynı zamanda mekânsal bir dünya içinde -en azından yaşam dünyası anlamında- olma niteliğini kabul etmektir. Kendi dışındakilerin varlığını kabul etmek, başkalarıyla birlikte bir yaşam dünyasını (*in-between*) paylaşmak anlamında yönelimsel bir nitelik taşır. Başkasının benim kendi varoluşum gibi bir varlık olarak tanınmasının koşulu bu nedenle yönelimselliktir. Husserl için yaşam dünyası kavramı, öznel deneyimin mekâna içkin doğasını dışarıda bırakmaz. Mekân olmaksızın bir öznenin olabileceği varsayımından hareket eden Kartezyen tasarıma karşı Husserl şunu vurgular:

Dünyada hem zihinsel hem de bedensel olarak mevcut insanlar olarak bizler, ‘kendimiz’ içiniz; büyük bir çeşitlilik arz eden yönelimsel yaşam-sürecinde, ‘bizim’ yaşamımızda devamlılığı olan görünüşleriz -ki burada, mevcut varlık tüm duyusal içeriğiyle birlikte kendisini ‘bizim için’ tam algısal olarak (*apperceptively*) oluşturur (Husserl, 2010: 40).

¹³ Zahavi’nini ifadesiyle (2003:13) “Husserl, bilincin sadece değişmeyen özsel doğasıyla değil, bilişsel boyutuyla da ilgilenmektedir.”

Nihai olarak dünya ne insan deneyiminin uzantısı ne de kendi başına anlamlı bir unsur olarak orada öylece duran cisimdir. Bu nedenle yaşam ve dünya fenomeninin anlaşılma biçimi ile insanın bir yere yerleşme ya da bir konumda olma kipi arasında temel bir bağ bulunduğu kavrayışı fenomenolojik incelemenin ana gövdesini oluşturmaktadır. Nitekim burada fenomen sözcüğü şeylerin ve insan deneyiminin kendini gösterme biçimindeki özsel bir ilişkiye atıfta bulunmaktadır. Bu ise kendini eylemlerin temel motifi olan yönelimsellikte örülmüş bir yaşantı dünyasındaki ilişkidir. Dolayısıyla “fenomenolojik felsefenin her türlü insani yaşam şekillerine dair temellendirici görevi”ni (Kockelmans, 2007: 122) “özneyi dünyaya açan bir fenomenoloji” olarak yorumlamak gereklidir. Bu ise insan varlığı ile mekânsallığı arasındaki temel ilişkinin incelenmesiyle imkân bulur. Bu yüzden yaşantı dünyası ve öznelerarası toplumsal yaşantı içinde insanın somut bir duruma verdiği yanıtı çerçeveleyen çoğu unsuru ilgili çerçeveden değerlendirmek gereklidir.

Dan Zahavi yönelimsel bir bilincin fantezilerimizi/hayallerimizi, tahminlerimizi, anılarımızı vb. karakterize eden bir şey olduğunu savunurken tek başına bir nesneye ait özellik olmaktan ziyade bilincin tahminlerimize, imgelem dünyasına, hatıralara karakterini veren bir unsur olarak karşımıza çıktığını savunmaktadır (Zahavi, 2003: 19). Bilincin dünya ile kurduğu ilişki tek başına şeylerle ilgili değil aynı zamanda imgelem, hatırlama, bellek gibi kendiliğin algılanma dokusunu oluşturan anlam ağını ifade etmektedir. Öznenin bilinç ediminin dünyayla iç içe girme biçimi kendini anlamlı kıldığı bir çevrem, bir dünya oluşturma, diğerleriyle birlikte bir yaşam alanı paylaşma niteliğini açığa çıkarmaktadır. Nitekim kendinden menkul dünyasız bir özne olamayacağı gibi ötekinin/başkalarının olmadığı bir insan varoluşu da söz konusu olmamaktadır. Örneğin insan varlığının dünyada olma deneyimini Heidegger temel bir varolma modu olarak ifade etmektedir. “Dasein’in temel durumu dünya-içinde-varlıktır (*In-der-welt-sein*)...” (Tonner, 2018: 3), dahası diğer insan varlıkları olarak öteki Dasein’larla birlikte bir varolandır. Bu nedenle Kartezyen dışsal bir mekân tasarımı yerine Heidegger için mekân, varoluşsal bir deneyimin merkezi unsuru olarak belirginleşmektedir (Heidegger, 2018: 168).

Husserl, Merleau-Ponty ve Heidegger için varlık ile dünya ilişkisi, ontolojik ve varoluşsal bir deneyimdir. Bu nedenle insan varlığının dünyada olması, bedensel olması, yönelimsel olması bir mekânsal varlık anlayışına dair fenomenolojik dünya

kavrayışının çerçevesini çizmektedir. Nitekim, Heidegger dünya içinde olma ve mekânsal bir varolan olarak insan varlığının temelini şöyle ifade eder: “İçinde-var-olmak mevcut olanların mekânsal bir ‘iç içeliğini’ nitelendirmez, çünkü asli olarak ‘içinde’, sözü edilen türden bir mekânsal ilişki değildir. Almancada ‘in’ sözcüğü innan’dan, ikamet etmekten, habitare’den, eğlenmekten gelmektedir; ‘an’ ise alışkın olmak, aşına olmak, iyi halde bulundurmak anlamındadır...” (Heidegger, 2018: 95). Buradan hareketle insan varlığı ile mekân arasındaki ilişkinin temel hattı aşikâr hale gelir. İnsan bir mekânda ve belirli bir konumda kendini bulmaktadır. Bu mekânsal çevremi, doğum öncesinde varolan bir dünya niteliği taşımasının yanısıra sadece fiziksel bir dünya değil, sosyo-kültürel de bir dünyadır. Nihayetinde örneğin Heidegger için dünyada olmak insanın temel belirlenimi olduğundan insanın dünya serüveni bir yaşam dünyası inşa etmeyi ifade eder (Heidegger, 2018; 1971[2001]). Kendinden önce kurulmuş ve düzenlenmiş bir dünyada kendini bulan insan varlığı için toplumsal-kültürel olmanın kendine has dokusu, tarihsel sürecin sonucudur ve her bir toplumsal kültürel deneyim açısından farklılık göstermektedir (Schütz, 2018: 93). Yerinden edilme deneyiminde ortaya çıkan unsur, özne ve dünya arasında temel bir sarsıntıyı aşikâr hale getiren bu çerçevenin tüm boyutlarının ortadan kalkmasına ilişkindir. Bu deneyim motifi ise İngilizcede zorunlu göç (*forced migration*), göç (*migration*), dış göç (*emigration*), iç göç (*immigration*), sürgün (*exile*), sığınmacı (*asylum seeker*), mülteci (*refugee*) gibi farklı düzeylerde yerinden edileme edimlerini içeren ve 21. yüzyılda toplumsal deneyim süreçlerinin ana odağı olan bir olguya işaret eder. Örneğin bu yüzden Nyers, “mültecilerin sadece siyasi bir krizdeki insan özneleri olmadığını, aynı zamanda insanın siyasi öznelliğinde daha genel bir krizin temsilcisi olduğunu” savunur (Nyers, 2006: xvi). Aynı şekilde Heidegger’den alıntıyla Chambers, kitabının *Eve Dönüşün İmkansızlığı* bölümünde sürgünü, çağımızın önemli bir sembolü olarak saptayarak bugün tanık olduğumuz bu yerinden edilme deneyiminin basit bir liberalizmin zihinsel eklektizminden kaynaklanan son çözümlerden fazla bir şey olduğunu savunur (Chambers, 2019: 14).

Öznel deneyiminin fenomenolojik dokusu, insanı diğerleriyle birlikte bir yaşam dünyası kurmaya (in-between) yazgılı varlık olarak tanımlamaktayken yerinden edilen mültecilerin mekânsal grameri; mekân olarak ev, yurt vs. ile artık “orada” bulunmayan ama bir zamanlar orada duran olarak bu yerler arasında bir konum tecrübesi olmaktadır. Dolayısıyla fenomenoloji düşüncesi ekseninde yerinden edilme, mültecilik

meselesinin nasıl bir toplumsal anlam repertuvarının parçası haline geldiğini inceleme girişimi olan bu çalışma, temel açıklama tarzı olarak fenomenoloji düşüncesinin yöntem ve kavram setlerine ilişkin bir güzergâh oluşturma amacını taşımaktadır. Toplumsal deneyim alanında fenomenoloji, mültecilik, yerinden edilme kavramları arasındaki bir kesişime yerleşerek yeni bir tecrübeyi anlamaya ilişkin genel bir güzergâhı belirginleştirme ve yerinden edilme ile mültecilik fenomenolojisinin izleğini çıkarma hedefi bu çalışmanın temel unsurudur. Bu doğrultuda zorla bir yaşantı dünyasını terk eden insanların köksüzleşme tecrübesi, aidiyet aşınması ve yersiz-yurtsuz olma algısı ile topraklarından, yurtlarından kendi rızası olmaksızın koparılan kişilerin yönelimlerini açıklama meselesi açısından kuramsal bir çerçeve önem teşkil etmektedir. Özellikle fenomenoloji düşüncesi içinde Husserl'den Heidegger'e Sartre'dan Merleau-Ponty'e kadar yaşantı dünyasının nasıl deneyimlendiğine ilişkin araştırmalarda, insan deneyiminin mekân ile olan ilişkisi çerçevesinde bu örüntülere işaret edilmektedir. Dolayısıyla fenomenolojik bir araştırma, yerinden edilen mültecilerin tikel ve öznel deneyimlerinden hareket ederek daha genel bir göç araştırması olmaktan ziyade bir yerinden edilme araştırması olarak mültecilerin yaşam dünyası deneyimlerine özgü unsurlara odaklanmayı merkezine yerleştirir. Bu nedenle yerinden edilenlerin, mülteciler, sürgünler veya yersiz-yurtsuzların öznel deneyimine, göç teorileri üzerinden yaklaşmak yerine fenomenolojik felsefi bir çerçeveden yaklaşmak temeldir ve nihai olarak çalışmanın ana çerçevesini bir göç teorisi değil, yaşantı dünyasına içkin yönelimsel bir deneyime özgü fenomenolojik kavrayış oluşturmaktadır. Dolayısıyla zorunlu bir biçimde yerinden edilme deneyiminin merkezi figürü olarak sığınmacı/göçmen/mülteci tecrübeleri yoluyla bir yerinden edilme ya da mültecilik fenomenolojisi dünyayı yaşantılayan varlık olarak insanın deneyimlerinin belirgin bir tarihe dönüşmesi olarak da önem teşkil eder.

Sonuç

Çalışmada fenomenolojik kuramsal-kavramsal çerçeveden hareketle, mevcut mültecilik kavramsallaştırmalarını aşan bir mültecilik deneyimi olduğu açıklanarak bir mültecilik fenomenolojisi güzergâhı oluşturulması amaçlandı. Bunu yaparken fenomenoloji düşüncesinin insan varlığını dünya-içinde-varlık olarak yönelimsel ve bedensel bir tecrübenin konusu çerçevesinde tahlil etmesi merkeze alınmıştır.

Mülteciler açısından ortaya çıkan deneyim dokusu bir yönüyle harekete mecbur bırakılmak diğer yönüyle sınırlandırılmış mekânsal ve davranış örüntüleri çerçevesinde deneyimin zamansal dokusundan koparılmış olmalarına ilişkindir. Bu açıdan yerinden edilenlerin tecrübelerini merkezine alan bir inceleme için fenomenolojik perspektif; kişilerin yer, mekân algılamasını anlamak ve açıklamak için önemli potansiyeller barındırmaktadır. “Fenomenoloji bilimsel bilginin temellendirilmesine katkıda bulunmak demek olduğundan, bizatihi doğal tutumun icra edildiği sahaya dahil olamaz. Başka bir deyişle fenomenoloji; yeni bir nesne sahasına sahip yeni bir bilim, yeni bir başlangıç noktası ve yeni bir yöntem anlamına gelir.” (Kockelmans, 2007: 122). Bu açıdan mekân ile yer tecrübesine soyut, uzak bir perspektifi betimlemek için bir bilimsel analiz ya da topografik bir analizin kuşbakışı kontrol denklemi içinde yaklaşmaz. Aksine birlikte paylaşılan bir yaşam dünyasının yaşantı mekânı olarak toplumsal etik boyutu içinde inceler. Bu yüzden yer-mekân tecrübesine ilişkin bir araştırma, insan varlığına ilişkin bir yaşam dünyası olarak mekânsallık ile öznelerarası niteliklerin toplumsal dokusundan hareket etmek zorundadır.

Modern göç teorileri bir kontrol ile çerçevelenen yaşantı dünyasının disipline edilmeye ikin yönünü çoğunlukla verili kabul etmektedir. Bu nedenle özellikle çağdaş dünyada ekonomik metaların hareketliliği neredeyse kutsanan bir olgu durumundayken insan hareketleri her geçen zaman diliminde bir kontrol ve disiplinin konusu haline gelmektedir. Bölgesel ve devlet egemenliğinin sembolik bileşeni olarak *territorial* sınırların çerçevesini belirlediği insan hareketleri, yaşadığımız evrede yaşam dünyasını şekillendiren en önemli unsurdur. Mekân taksimi anlamında yabancıların kim olduğunu, meşru ikamet ve bulunma hakkından kimlerin yararlanabileceğini belirleyen bu çerçeve, insan varlığının etkileşim dünyasını sınırlandırarak değişen deneyim ve mekânsallıklar bağlamında bir parçalanma yaratmaktadır. Daha net ifade ile topolojik bir ağ inşa ederek insan deneyimini ölçeklere, bölgelere ayırıştırıp; konumlar, mesafe, uzaklık/yakınlıklar; içerisi ile dışı, burası ile orası, biz ile onlar/ötekiler gibi eşitsiz ilişkileri tesis etmektedir. Bu nedenle hareketin sınırlandırılması, disipline edilip kontrol altına alınması insan deneyiminin toplumsal dayanışmacı tecrübesi ile ortak bir gelecek için kolektif imgelerin sınırlandırılması anlamını taşımaktadır. Diğer yanılla her an hareket etmek zorunda bırakılan bir tecrübeye açık hale gelen (sınır dışı edilme, geri gönderilme

merkezleri ve farklı kimlik kartları gibi çeşitli prosedürlerle) mülteci öznelliğinin yersiz-yurtsuzluk veya köksüzlüğü sürekli diri tutulmaktadır. Nihai olarak yerinden edilen insanların hareketlilikleri, başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalmaları, yaşam tecrübelerinde *territorial* devlet egemenliği ile denetim ve kontrol mekanizmalarını test etmeye, anlamlandırmaya içkin tecrübe eksenlerini belirginleştirir. Fenomenolojik perspektif ilgili deneyim örüntülerini, öznel tecrübeleri görünmez kılmadan aşikâr hale getirme imkanlarını taşımaktadır.

Kaynakça

- Adorno, Theodor. W. (2005). *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, çev., Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, 4. basım, İstanbul: Metis Yayınları
- Bauman, Zygmunt. (2013), *Akışkan Modernite*, çev., F. Doruk Ergun, İstanbul: Say Yayınları
- Bendixsen, Synnøve; Eriksen, T. Hylland (2020), "Time and the Other: Waiting and Hope among Irregular Migrants" in *Ethnographies of Waiting*, Manpreet K. Janeja and Andreas Bandak (ed.), London: Bloomsbury Academic. pp. 87-112.
- Berman, Marshall. (2013), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev., Ümit Altuğ ve Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları
- Betts, Alexander. (2014), "International Relations and Forced Migration", *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, K., & Sigona, N. (Eds.) içinde. Oxford University Press
- Bijak, Jakub. (2006), "Forecasting International Migration: Selected Theories, Models, and Methods", *Central European Forum for Migration Research (CEFMR)*, Working Paper, 4/2006, Warsaw
- Black, Julia. (2021), *Global Migration Indicators 2021*, Geneva: International Organization for Migration (IOM), https://publications.iom.int/system/files/pdf/Global-Migration-Indicators-2021_0.pdf erişim: 03-08-2022
- Castles, Stephen.; Miller, Mark. J. (2008), *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev., Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Chambers, Ian. (2019), *Göç, Kültür, Kimlik*, çev., İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi, 3. basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Chatty, Dawn. (2014), "Anthropology and Forced Migration", *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies* Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, K., & Sigona, N. (Eds.) içinde. Oxford University Press
- Churchill, Scott, D. (2012) "Resoundings of the flesh: Caring for Others by way of "Second Person" Perspectivity", *International Journal of Qualitative Studies on*

Health and Wellbeing, 7:1 <https://doi.org/10.3402/qhw.v7i0.8187> access 10-11-2021

Clark, W.A.V. (1986, [2020]), *Human Migration*, Grant Ian Thrall, (Ed.), Reprint, WVU Research Repository

Colson, Elizabeth. (2003), "Forced Migration and the Anthropological Response", *Journal of Refugee Studies* vol.16, no.1, [pp 1–16]

<https://web.mnstate.edu/robertsb/308/forced%20migration%20and%20the%20anthropological%20response.pdf> erişim 03-10-2022

Crawley, Heaven; Jones, Katharine. (2020). "Beyond Here and There: (Re)conceptualising Migrant Journeys and the 'in-between'", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(14), pp. 3226–3242.
<https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1804190>.

Crosby, Alison. (2006), "The Boundaries of Belonging: Reflections on Migration Policies into the 21st Century", *Inter Pares Occasional Paper*, no.7
<https://www.statewatch.org/media/documents/news/2006/jul/boundaries-of-belonging.pdf> erişim 11-12-2021

Cwerner, Saulo. (2001[2010]), "The Times of Migration", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(1), 7–36. <https://doi.org/10.1080/13691830125283>.

De Genova, Nicholas P. (2002), "Migrant 'illegality' and Deportability in Everyday Life", *Annual Review of Anthropology*, 31, 419-447.
<http://www.jstor.org/stable/4132887> erişim 05-10-2022

Deleuze, Gilles; Guattari, Felix (1990), *Kapitalizm ve Şizofreni I*, çev., Ali Akay, İstanbul: Bağlam Yayınları

Dickinson, Eliot. (2016), *Globalization and Migration: A World in Motion*, London: Rowman & Littlefield

Dowling, Maura. (2007), "From Husserl to van Manen. A Review of Different Phenomenological Approaches", *International Journal of Nursing Studies*, 44(1), 131-142.

- Elie, Jerome. (2014), "Histories of Refugee and Forced Migration Studies", *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*, Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, K., & Sigona, N. (Eds.) içinde. Oxford University Press
- Finlay, Linda. (2014), "Engaging Phenomenological Analysis", *Qualitative Research in Psychology*, 11(2), 121–141. <https://doi.org/10.1080/14780887.2013.807899>
- Giorgi, Amedeo. (2011), "IPA and Science: A Response to Jonathan Smith", *Journal of Phenomenological Psychology*, 42 (2), 195-216, <https://doi.org/10.1163/156916211X599762>
- Griffiths, Melanie. (2017), "The Changing Politics of Time in the UK's Immigration System" in *Timespace and International Migration*, Elizabeth Mavroudi, Ben Page, Anastasia Christou, (ed.), Edward Elgar publishing, pp. 48-61.
- Halling, Steen. (2021), "Phenomenology as Fidelity to Phenomena: Moving beyond the Van Manen, Smith, and Zahavi Debate", *The Humanistic Psychologist*, 49 (2), pp.342-353. <https://doi.org/10.1037/hum0000195>
- Heidegger, Martin. (2018), *Varlık ve Zaman*, çev., Kaan Ökten, İstanbul: Alfa Yayınları
- Heidegger, Martin. (2013), *Hümanizm Üzerine*, çev., Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Heidegger, Martin. (1971[2001]), "Building Dwelling Thinking", *Poetry, Language and Thought* Albert Hofstadter (Ed.) içinde. New York: Harper & Row Publishers, pp. 143-162
- Husserl, Edmund. (2010), "Kartezyen Meditasyonlar: Fenomenolojiye Bir Giriş", çev., K. Gödelek ve T. Ketenci, *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*, Sayı-6, İstanbul: Alef yay., ss.71-92
- Husserl, Edmund. (2010), "Fenomenoloji", çev., Aydın Gelmez, *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi: Husserl'in Gör Dediği*, Sayı 6, İstanbul: Alef Yayınevi
- Husserl, Edmund. (2003), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, çev., Harun Tepe, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Husserl, Edmund. (1994), *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, çev., Ayça Sabuncuoğlu; Önay Sözer, İstanbul: AFA Yayınları.

- Kockelmans, Joseph J. (2007), "Edmund Husserl ve Fenomenoloji", çev., Kaan. H. Ökten, *Cogito Dergisi Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, Bahar Sayısı: 50, İstanbul, ss. 111-141
- Kosar, Anil; Markovic, Desa. (2016), "'Home, Home, Bittersweet Home' an Exploration of the Experience of Voluntary Migration." *Journal of Psychological Therapies* 1.1, pp. 53-58. <https://homelesshub.ca/wp-content/uploads/2024/04/journal-of-psychotherapy-and-counselling-psychology-reflections-issuu.pdf> erişim 17-02-2025.
- Kurban, Dilek.; Yüксеker, Deniz.; Çelik, A. B. vd. (2008), *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. 2. baskı, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Larsen, Henrik Gert; Philip Adu. (2021), *The Theoretical Framework in Phenomenological Research: Development and Application*. Routledge.
- Laverty, Susann. M. (2003), Hermeneutic Phenomenology and Phenomenology: A Comparison of Historical and Methodological Considerations. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), 21-35.
- Lee, Nicholas J. (2022), *Phenomenological Lifeworld Research: A Proposed Phenomenological Research Methodology: With An Application to the Lifeworld of New Migrants*, Doctoral Dissertation, Australia: University of Southern Queensland.
- Lewis, Michael; Staehler, Tanja. (2019), *Edmund Husserl, Fenomenoloji 1. kısım*, çev., Mehmet Demirhan, Ankara: Fol Yay, ss.25-99.
- Lindner, N., Carol. (2013), "Are We There Yet? Understandings of Home Among Compulsive Migrants", *The Asian Conference on Cultural Studies- Official Conference Proceedings*, Osaka, pp. 400-411 http://papers.iafor.org/wp-content/uploads/papers/accs2013/ACCS2013_0189.pdf erişim. 09-03-2025
- Lyotard, Jean François. (2007), *Fenomenoloji*, çev., İsmet Birkan, Ankara: Dost Kitabevi

- Macioce, Fabio. (2017), "Undocumented Migrants, Vulnerability and Strategies of Inclusion: A Philosophical Perspective", *Constellations* 25.1, pp.87–100, Wiley Online Library <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12294> erişim 02-08-2022
- Madison, Gregory. (2005), *'Existential Migration': Voluntary Migrants' Experiences of not being-at-home in the World*, Doctoral Dissertation, City University London.
- Marfleet, Philip (2007), "Refugees and History: Why We Must Address The Past." *Refugee Survey Quarterly*, vol. 26, no. 3, pp. 136–48.
- Marfleet, Philip. (2013), "Explorations in A Foreign Land: States, Refugees, and The Problem of History." *Refugee Survey Quarterly*, vol. 32, no. 2, pp. 14–34.
- Martin, Susan. F.; Fagen, Patricia Weiss, K. Jorgensen, L. Mann-Bondat and A. Schoenholtz (2005), *The Uprooted: Improving Humanitarian Responses to Forced Migration*, Oxford: Lexington Books
- Massey, Douglas. (16-18 oct. 2019), "The Changing Context of International Migration/ Session 1: Migration and Global Change -Conceptual Advances and Novel Approaches in Macro Level Migration Drivers", *Renewing the Migration Debate: Building Disciplinary and Geographical Bridges to Explain Global Migration*, KNAW Academy Colloquium, De Trippenhuis in Amsterdam, International Migration Institute (IMI).
- Miller, Raissa M.; Chan, Christian D.; Farmer, Laura, B. (2018), "Interpretative Phenomenological Analysis: A Contemporary Qualitative Approach." *Counselor Education and Supervision* 57.4, pp. 240-254.
- 'Mülteciler ve Göçmenler için New York Deklarasyonu' (2016)
https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_71_1.pdf erişim 19-08-2022
- Negri, Antoni. (2013), *Sürgün*, çev., Öznur Karakaş İstanbul: Monokl yay
- Nora, Pierre (2006), "Hafıza ile Tarih Arasında: Mekânlar Sorunsalı" *Hafıza Mekânları*, çev. Mehmet Emin Özcan, *içinde*. Ankara: Dost Yayınları
- Nyers, Peter. (2006), "Introduction: Body Politics in Motion", *Rethinking Refugees: Beyond States of Emergency*, New York: Routledge publishing

- Orhan, Ayhan; Genç, Sema Yılmaz. (Ekim, 2018), "Göç Teorilerine Kısa Bir Bakış, Gerçekler ve Efsaneler", Konferans Sunumu, *Göç, Mültecilik ve İnsanlık, Uluslararası Akademik Tebligler Kitabı 1*. Cilt, Kocaeli Kartepe Zirvesi, (26-28 Ekim 2018) <https://www.researchgate.net/publication/334811528> Erişim 11/01/2022
- Papastergiadis, Nicos. (2000), *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*, Cambridge: Polity Press
- Portes, Alejandro. (1978), "Toward a Structural Analysis of Illegal (undocumented) Immigration", *International Migration Review*, 12(4), pp.469-484. Doi:10.1177/01979183780120040 erişim 02-08-2022
- Rapport, Frances; Wainwright, Paul. (2006), "Phenomenology as a Paradigm of Movement", *Nursing Inquiry* 13(3), pp. 228-36 DOI: 10.1111/j.1440-1800.2006.00325.x
- Said, Edward. (2015), *Sürgün Üzerine Düşünceler*. Çev., Salih Özer, Ankara: Hece Yayınları
- Said, Edward. (2005), *Yersiz Yurtsuz*, çev., Aylin Üçler, İstanbul: İletişim Yayınları
- Schütz, Alfred. (2018), *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, Çev.: Adnan Akan, Seyda Kesikoğlu, Ankara: Heretik Yayınları
- Sirkeci, İbrahim.; Cohen, Jeffrey. H.; Privara, A., ve Utku, D. E. (2018), "Migration Letters Endeksi'ne Doğru: Göç Çalışmalarını En Çok Etkileyen Eserler ve Yazarlar", çev., Deniz Eroğlu Utku, *Göç Dergisi*, 5(2), pp. 219-244. <https://doi.org/10.33182/gd.v5i2.606>. Erişim 04-01-2022
- Sironi, Alice; Bauloz, Celine; M. Emmanuel (eds.), (2019), *Glossary on Migration, International Migration Law*, No. 34. Geneva: International Organization for Migration (IOM).
- Smith, Jonathan A. (2018), "'Yes it is Phenomenological': A Reply to Max Van Manen's Critique of Interpretative Phenomenological Analysis", *Qualitative Health Research* 28.12, pp. 1955-1958. <https://doi.org/10.1177/1049732318799577>

- Smith, Jonathan. A. (2016), "Interpretative Phenomenological Analysis: Getting at Lived Experience", *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 303–304.
<https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1262622>.
- Smith, Jonathan, A. (2010). "Evaluating the Contribution of Interpretative Phenomenological Analysis", *Health Psychology Review*, 5(1), 9–27.
<https://doi.org/10.1080/17437199.2010.510659>.
- Smith, Jonathan A. (2010b), "Interpretative Phenomenological Analysis: A Reply to Amedeo Giorgi." *Existential Analysis*, vol. 21, no. 2, July 2010, pp. 186-193, *Gale Academic OneFile*,
link.gale.com/apps/doc/A288874193/AONE?u=anon~e6c32c6e&sid=googleScholar&xid=fd174333. Accessed 21 Mar. 2025.
- Smith, Jonathan. A.; Flower, P.; Larkin, M. (2009), *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*, London: Sage.
- Smythe, Elizabeth A., et al. (2008), "Doing Heideggerian Hermeneutic Research: A Discussion Paper", *International Journal of Nursing Studies*, 45.9, pp. 1389-1397. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2007.09.005>.
- Soy, Gökçe Olga. (2022), *'Being-at-home' and Homelessness: an Interpretive Phenomenological Analysis of the Experiences of Syrian Involuntary Immigrants Living in Istanbul, Turkey*, Doctoral Thesis, Middlesex University: New School of Psychotherapy and Counselling Psychology.
- Şan, Emre. (2015), "Merleau-Ponty Hakkında", *Merleau-Ponty: Fikir Mimarları – 31* içinde. İstanbul: Say Yayınları, ss. 35-199
- Tonner, Pihilip. (2018), *Dwelling: Heidegger, Archaeology, Mortality*, Routledge: London
- Tsagarousianou, Roza. (2022), "Time and Mobility/Immobility: The Chronopolitics of Mobility and the Temporalities of Suffering and Hope in Situations of Encampment", *Mobilities*, 18(2), pp. 267–281.
<https://doi.org/10.1080/17450101.2022.2088297>.

- Vallely, Neil. (2018), “‘The Place was not a Place’: A Critical Phenomenology of Forced Displacement” in *The Phenomenology of Real and Virtual Places*, Routledge, pp. 204-223.
- Van Manen, Max. (2016a), *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*, 2. Ed., Routledge.
- Van Manen, Max. (2016b), *Phenomenology of Practice: Meaning-Giving Methods in Phenomenological Research and Writing*, Routledge.
- Van Manen, Max. (2017). “But is it Phenomenology?”, *Qualitative Health Research*, 27(6), pp.775-779.
- Vattimo, Gianni; Zabala, Santiago. (2012), *Hermeneutik Komünizm: Heidegger'den Marx'a*, çev., Erhan Kuçlu, İstanbul: Monokl yayınları.
- Willen, S. Sarah. (2007), “Toward a Critical Phenomenology of ‘Illegality’: State Power, Criminalization, and Abjectivity among Undocumented Migrant Workers in Tel Aviv- Israel”, *International Migration*. 45 (3), 8–38. DOI: 10.1111/j.1468-2435.2007.00409.x.
- Williams, Heat. (2021), “The Meaning of ‘Phenomenology’: Qualitative and Philosophical Phenomenological Research Methods”. *The Qualitative Report*, 26(2), 366-385. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2021.4587>.
- Yazıcı, Meral. (2017), *Göç Psikolojisi*, Ankara: Pharmakon yayınevi.
- Zahavi, Dan. (2019a), *Phenomenology: The Basics*, London: Routledge.
- Zahavi, Dan. (2019b), "Getting it Quite Wrong: Van Manen and Smith on Phenomenology." *Qualitative Health Research* 29.6, pp. 900-907.
- Zahavi, Dan. (2014), “Yönelimsellik ve Bilinç”, çev. Çağlar Koç, *Kaygı Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı 22, ss.167-182
- Zahavi, Dan. (2003a), *Husserl's Phenomenology*, California: Stanford University Press.
- Zahavi, Dan. (2003b), “How to Investigate Subjectivity: Natorp and Heidegger on Reflection”, *Continental Philosophy Review* 36, 155–176
<https://doi.org/10.1023/A:1026046404456> erişim 17-09-2021

